

ΤΟΜΟΣ 3

1964

ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

BENETIA

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
Z. N. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗ, 'Ο' Ιωάννης Πλουσιαδηνός και ή σιναιτική εκκλησία τοῦ Χριστοῦ Κεφαλαῖ στοῦ Χάνδακα	1
N. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ, Πληροφορίες γιά τήν ἀμυντική κατάσταση τῆς Τήνου στίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα	29
ΜΑΡΙΑΣ ΧΑΙΡΕΤΗ, Διοριστήριο ἔγγραφο Ἑλληνα νοταρίου τῆς Κρήτης (1365)	62
M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, Ἑλληνικά νοταριακά ἔγγραφα (1374 — 1446) ἀπό τὰ « <i>Atti Antichi</i> » τοῦ ἀρχείου τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης	73
N. A. ΛΙΒΑΔΑΡΑ, Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τῆς Οἰκουμένης Περιηγήσεως τοῦ Διονυσίου ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Μαρκεσιανῆς Βιβλιοθήκης	103
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Τὸ « <i>Ενετογορραϊκὸν ἰδίωμα</i> » τῆς <i>commedia dialettale</i> : νέες προοπτικὲς	141
* Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τῶν ἐρευνητῶν κατὰ τὸ 1964	146
SOTIRIOS MESSINIS, <i>Osservazioni sui disegni di Giorgio Klontzas nel codice Marciano Gr. Cl. VII 22</i>	146
<i>Riassunto degli studi scritti in lingua greca contenuti nel fascicolo 3</i>	150
Τὸ Τρίτον Πανιόνιον Συνέδριον	155
Βιβλιοκρισιές	156
Βιβλία καὶ περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὸ 1963 καὶ 1964	167

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ

Στά 1390, ο οίκος τῶν Ghisi, πού κράτησε στήν κατοχή του τήν Τήνο ἀπό τὰ 1207 ἔσβυσε, μέ τὸ θάνατο τοῦ Γεωργίου Γ' Ghisi καί, μέ κληρονομικὸ δικαίωμα, οἱ κτήσεις του περιῆλθαν στή Βενετία¹.

Στὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἡ Τήνος ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ κτήσι τῆς Γαληνότατης στὸ κεντρικὸ Αἰγαῖο. Τὸ «Regno di Negreponte», ἀπὸ ἔπου καί ἡ ἴδια ἡ Τήνος ἐξαρτῶταν διοικητικὰ², ἔχει καταλυθῆ μέ τήν πτώσι τῆς Εὐβοίας στοὺς Τούρκους (1470). Ὁ Χαῖρεντίν Βαρβαρόσσα, κλονίζει τὶς Κυκλάδες στά 1537³ καί εἴκοσι ἑνέα χρόνια κατόπιν, κυριεύεται ἡ Ἄνδρος. Οἱ ἴδιοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Βενετίας, ἀποροῦν, πῶς ἡ Τήνος, ἓνα μικρὸ νησί, παραμένει σὲ χέρια χριστιανικά⁴.

---

1. Γιά τὸν οἶκο τῶν Ghisi βλ. G. A. CAPELLARI: *Il campidoglio Veneto*, χφ. τῆς Μαρκσιανῆς Βιβλιοθήκης μέ στοιχεῖα Mss. it. cl. VII 16 (8305), τόμ. II, φ. 119v-120r Ὁ Vic. CORONELLI, *Isolario dell'Atlante Veneto*, Βενετία, 1696, τόμ. II, μέρος II, σ. 231, ἀναφέρει ὅτι οἱ Τήνιοι ἀνθόρμητα, θέλησαν νὰ ὑποταχθοῦν στή Βενετία μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου Ghisi. Βλ. καί ΔΡΟΣΟΥ Ν. ΔΡΟΣΟΥ, Ἱστορία τῆς νήσου Τήνου, Ἐν Ἀθήναις, 1870, σ. 4 καί 247 - 8.

2. Βλ. FREDDY THIRIET, *La Romanie Vénitienne au moyen âge*, Παρίσι, 1959, σ. 360 καί 397-8. Μετὰ τήν κατάληψι τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁ ρέκτωρ τῆς Τήνου εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λογοδοτῆ στὸν Δοῦκα τῆς Κρήτης.

3. Γενικά, βλ. CHARLES DIEHL, *Une République patricienne - Venise*, Παρίσι, 1938, σ. 178 καί 183-5.

4. «Onde si può dire con verità che sia quasi meraviglia il vedersi mantenere un'isoletta nel mezzo a tanta forza e potenza nemica». Βλ. ERMANNO ARMAO, *La «Relatione dell'isola et città di Tine di Pompeo Ferrari, gentil'huomo piacentino»*, Ρώμη, 1938, σ. 27.

Ὁ P. Ferrari, πῆγε στήν Τήνο στά 1614, σταλμένος ἀπὸ τὸν Γενικὸ Προβλεπτῆ Κρήτης Gian - Giacomo Zane, γιά νὰ ἐξετάσῃ τήν κατάστασι τοῦ νησιοῦ. Ἡ «Relatione» γράφτηκε στά 1621. Τὸ χειρόγραφο πού δημοσιεύει ὁ E. Armao, εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Nicolo Valier, Capitano in Candia, Sindaco et Inquisitor in Levante, μέ χρονολογία 31 Αὐγούστου 1623. Σύνοψι τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ferrari, μέ τίτλο «Relatione dell'isola di Tine» ἔγραψε ὁ FRANCESCO BASILICATA, μηχανικὸς στήν Κρήτη, καί περιέχεται στὸ ἔργο του: «Relatione di tutto il Regno di Candia», χειρόγραφο τῆς Μαρκσιανῆς βιβλιοθήκης: Mss. it. cl. VII, 1683 (8976).

Ἡ θέσι τῆς Τήνου στὸ κέντρο τοῦ ἀρχιπελάγους, σὲ μικρὴ ἀπόστασι ἀπὸ τὰ γύρω νησιά, πού ὄλα μαζί σχηματίζουν τὴ φυσικὴ γέφυρα ἀνάμεσα στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ κατάστασι πού ἐπικρατεῖ στὶς περιοχὲς αὐτές, κάνει φανερὴ τὴ σημασίαν πού ἀποκτᾶ τὸ νησι αὐτὸ γὰρ τὴ Βενετικὴ Δημοκρατία. Μέχρι τὰ 1669, ἡ Τήνος καὶ τὰ Κύθηρα, ἀποτελοῦν τὰ δυὸ μᾶτια τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης», πού μ' αὐτὰ μπορεῖ νὰ βλέπει ἀπὸ τὸν Καβο-Μαλιᾶ ἕως τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ νὰ παρακολουθῇ κάθε κίνησι ἐχθρική στὸ Αἰγαῖο¹. Εἶναι φυσικὸ ἐπακόλουθο, νὰ καταβάλλωνται ὄχι λίγες φροντίδες ἀπὸ τὴ Βενετία, γιὰ τὴν ὀργάνωσι τῆς ἄμυνας τῆς Τήνου² πού παραμένει στὴν κυριαρχία της καὶ μετὰ τὴν πτώσι τοῦ Χάνδακα³. Ἡ Τήνος, ἀποβαίνει τὴν ὥρην τὸ «προκεχωρημένο φυλάκιο» τῆς Γαληνότητος στὸ Αἰγαῖο.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἔκθεσι τοῦ Ferrari, ἡ Τήνος ἔχει στὸν ΙΖ' αἰῶνα, εἴκοσι δύο χωριά⁴ καὶ ἐπὶ πλεόν τὴν διοικητικὴ ἔδρα τοῦ νησιοῦ, τὸ Ἐξώμπουργο, πολίχνη πού σχηματίστηκε γύρω ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Ἀγίας Ἐλένης, πᾶνω σὲ φυσικὰ ὄχυρὸ τόπο, σὲ ἀπόστασι μιᾶς ὥρας καὶ μισῆς ἀπὸ τὴ σημερινὴ πρωτεύουσα. Ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ αὐτῆ τὴν ἐποχὴ, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορισθῇ μὲ ἀκρίβεια. Ὑπάρχει βέβαια ἡ πληροφορία ὅτι εἶναι περισσότερο κατοικημένη ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες Κυκλάδες⁵ καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν νησιῶν, καταφεύγουν στὴν Τήνο, ὅπου ὑπάρχει διοίκησι περισσότερο φιλελεύθερη, σὲ σύγκρισι μὲ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ἡ πληροφορία ὅμως αὐτῆ δὲν εἶναι στοιχεῖο ἱκανοποιητικὸ. Ἐπίσημες ἐκθέσεις πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων⁶, συγχέουν κάπως τὸ ζήτημα. Ὁ Ἐπίσκοπος Rigo, στὰ 1632, ἀναφέρει 18.000 κατοίκους, ὁ προβλεπτής Fr. Foscoli, ὀκτώ χρόνια κατόπιν, δίνει τὸν ἀριθμὸ 9.000 πε-

1. ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ, Benetto Moro, «Relatione», στὰ Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας, τομ. IV, Ἡράκλειο, 1958, σ. 61-2. Τήνος καὶ Κύθηρα, εἶχαν ταχθῆ στὴν δικαιοδοσία τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης. Βλ. ἔκθεσι Giac. Foscarini (1577) VLADIMIR LAMANSKY, Secrets d'État de Venise, Πετροῦπολι, 1884, σ. 641 κ.έ.

2. Ὁ VIC. CORONELLI, ὁ. π., σ. 230, παρατηρεῖ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὀρέγονται τὴν Τήνο καὶ γι' αὐτὸ «bene presidiata la custodisce gelosamente la Republica».

3. Μετὰ τὸ 1669, παραμένουν στὰ χέρια τῶν Βενετῶν τὰ φρούρια τῆς Κρήτης: Σούδα, Γραμβούσα, Σπιναλόγκα. Βλ. CHARLES DIEHL, ὁ. π., σ. 278. Γιὰ ὅσα ἀκολουθοῦν τὴ συνθήκη τοῦ ἔτους αὐτοῦ, βλ. Μ. NANI-MOCENIGO, Storia della Marina Veneziana da Lepanto, alla caduta della Republica, Ρώμη, 1935, σ. 255 κ.έ.

4. ERMANNΟ ΑΡΜΑΟ, ὁ. π., σ. 46. Ὁ λατῖνος ἐπίσκοπος Τήνου, N. Rigo, σὲ ἔκθεσι τοῦ (6 Μαΐου 1632) ἀναφέρει σαράντα χωριά, Βλ. GIORGIO HOFMANN, S. J. Vescovadi cattolici della Grecia, II Tinos, στὰ Orientalia Christiana Analecta, ἀριθ. 107, Ρώμη, 1936, σ. 67.

5. J. SPON - G. WHELPER, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, Λυών, 1678, τόμ. I, σ. 168.

6. Γιὰ ὅλα GIORGIO HOFMANN S.J., ὁ. π., σ. 13.

ρίπου, ὁ Ἀποστολικὸς Ἐπισκόπτης Sebastiani στὰ 1667, μιλεῖ γιὰ 12.000 (ὀκτὼ χιλιάδες λατῖνοι καὶ τέσσερις χιλιάδες ὀρθόδοξοι) καὶ τέλος στὰ 1682 ὁ Προβλεπτής Aurelio Marcello, ἀναφέρει 9.102 κατοίκους. Ἐν σημειωθῆ, ὅτι ὁ Vic. Coronelli¹ ἀναφέρει 6.000 μόνον κατοίκους, ἐνῶ τὸ διπλάσιο ἀκριβῶς ὁ A. Franchi στὴν περιγραφή του γιὰ τὴν Τήνον². Τὸν ἀριθμὸ 18.000, ὅτι δηλαδὴ καὶ ἡ ἔκθεσι τοῦ ἐπισκόπου Rigo, μᾶς παρέχει ὁ Ferrari³. Δὲν ἐξηγεῖται διαφορητικὰ ἢ, μέσα σὲ μικρὰ ἀναλόγως χρονικὰ διαστήματα, μεγάλη ἀύξομείωσι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τήνου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ὅσα παρέχουν οἱ πηγές αὐτές, παρὰ μόνον ἂν δεχθοῦμε ὅτι βασιζονται σὲ λαθασμένα δεδομένα. Περισσότερο ἀκριβῆ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν τὰ ὅσα ἀναφέρουν οἱ Προβλεπτὲς Foscoli καὶ Marcello, πού ὅπωςδῆποτε θὰ στηρίζονται σὲ ὑπεύθυνες πληροφορίες⁴.

Οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ διακρίνονται σὲ ἀστοὺς καὶ ἀγρότες. Οἱ πρῶτοι ἀσχολοῦνται μὲ μικρεμπόριο, ἢ ὑπηρετοῦν σὲ δημόσιες θέσεις καὶ συμμετέχουν στὸ κοινοτικὸ συμβούλιο πού διοικεῖ τὸ νησί (Consiglio della Comunità di Tine), οἱ δεῦτεροι ἀφοσιώνονται στὴν καλλιέργεια. Μιὰ ἀκόμη διαίρεσι τοῦ πληθυσμοῦ πρέπει νὰ σημειωθῆ: διαίρεσι οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ μαζί. Ὑπάρχουν οἱ κτηματίες⁵ (feudatari) καὶ οἱ ἀκτῆμονες (senza feudo). Ἀπὸ τοὺς κτηματίες πού φθάνουν σὲ ἀριθμὸ τοὺς 69 κατὰ τὸν Ferrari, ἄλλοι μένουν στὴν ἔδρα τῆς διοικήσεως, μὲ τὴν ὑποχρέωσι, σὲ περίπτωσι ταραχῆς, νὰ παρασταθοῦν στὸν ρέκτορα τῆς Τήνου, ἄλλοι μένουν στὰ κτήματά τους. Οἱ ἀκτῆμονες, χρησιμοποιοῦνται σὲ τακτικὴ ἢ ἔκτακτῃ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ σὲ ἀγγαρεία. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς δυὸ τάξεις, ὑπάρχει μιὰ μέση, πού τὴν ἀποτελοῦν οἱ «προνομιούχοι» (privilegiati)· αὐτοὶ ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὶς στρατιωτικὲς ὑποχρεώσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀγγαρεία, σύμφωνα μὲ προνόμια πού τοὺς χορηγήθηκαν καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους δυνάστες τῆς Τήνου καὶ πού

1. "Ο. π., σ. 231.

2. A. FRANCHI, Descrizione. . . del Regno di Candia, con una relatione di Cerrigo, e descrizione anco dell'isola di Tine, χειρόγραφο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης, Mss. il. cl. VI 350 (5752), σ. 73. Πρὸκειται γιὰ σύνοψι τοῦ ἔργου τοῦ A. Cornaro: Storia di Candia, ὅπου ὁ A. Franchi πρόσθεσε τὴν ἔκθεσι γιὰ τὰ Κύθηρα καὶ τὴν περιγραφή τῆς Τήνου.

3. ERMANN0 ARMAO, ὁ. π., σ. 37.

4. Bl. GIORGIO HOFMANN S. J., ὁ π., σ. 13. Ὁ ἴδιος δέχεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Τήνου στὸν ΙΖ' αἰ. φθάνει τὶς 18.000 Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: La Chiesa cattolica in Grecia (1600-1830), II Isole Cicladi κ.λ.π. στὰ Orient. Christ. Periodica, τόμ. II, Ρώμη, 1936, σ. 416.

5. Πρβ. ἀνάλογη κοινωνικὴ ὀργάνωσι στὴν Κρήτη, ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ: Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθῆναι, 1939, σ. 125 κ.έ.

αναγνωρίσθηκαν από την Βενετία, και άλλα από την ίδια τή Βενετία χορηγημένα. Οί προνομιούχοι φθάνουν τούς 163 σ' όλο τὸ νησί¹.

Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν χωρικῶν, σχηματίζεται ἡ βασικὴ στρατιωτικὴ δύναμι τοῦ νησιοῦ. Τὴν ἀποτελοῦν ἄτομα ἀπὸ 18-34 ἐτῶν, καὶ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ὄρο *cernide*². Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ στὴν Τήνο, εὐρίσκεται ἀξιωματικός, εὐγενὴς Βενετός, μὲ τὸν τίτλο τοῦ *Capitano* ποὺ στέλνεται ἀπὸ τὴν Βενετικὴ Γερουσία, μαζὶ μὲ ἓνα βοηθὸ ἀξιωματικὸ (*sargente*) καὶ ἓνα τυμπανιστὴ (*tamburo*). "Όλοι μισθοδοτοῦνται ἀπὸ τὴ Βενετία.³

Φαίνεται ὅτι ὁ *sargente*, πολλὰς φορές ἦταν τήνιος, καὶ αὐτὸ γιὰ λόγους σκοπιμότητος, ὥστε νὰ γνωρίζει τὸν τόπο καὶ τὴν νοοτροπία τῶν στρατολογουμένων χωρικῶν καὶ νὰ μπορεῖ ἱκανώτερα νὰ ἀσκεῖ τὸ ἔργο του. Κατὰ τὶς ἀρχὲς ὅμως τοῦ ΙΖ' αἰῶνα στὸ ἀξίωμα αὐτὸ διορίζεται βενετός. Αὐτὸ διαπιστώνεται ἀπὸ αἴτησι τῶν Τηνίων (11 Ἰουνίου 1613) πρὸς τὸν Ἰωάννη *Pasqualigo*⁴, ὅπου ζητοῦν νὰ διορίζεται ὅπως παλαιότερα, ἔτσι καὶ στὸ μέλλον, συμπατριώτης τους στὸ ἀξίωμα τοῦ *sargente*, καὶ ὄχι, ὅπως ἐπικρατεῖ τὸν τελευταῖον καιρὸ, ἄτομα ξένα, ποὺ δὲν εἶναι κατάλληλα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τὴν πρακτικὴν ἐξάσκησι ποὺ ἔχουν οἱ νησιῶτες⁵.

1. *ERMANNO ARMAO*, ὁ. π., σ. 42.

2. *Cernide, cerne (cernida, cerna = διαχωρισμός, διάκρισι, διαλογή. Βλ. GIUSEPPE BOERIO, Dizionario del dialetto veneziano, Βενετία, 1856.*

Ἄ ὄρος ἐσήμαινε κυρίως τὴν συνάθροισι, σὲ περίπτωσι κινδύνου, ὄλων τῶν ἀνδρῶν μιᾶς περιοχῆς γιὰ ἄμυνα. Συστηματικώτερα ὀργανώνεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα. Βλ. *G. CASONI, Forze militari, στὸ Venezia e le sue lagune, τόμ. I, μέρος II, Βενετία, 1847, σ. 254-256. Πρβλ. POMPEO MOLMENTI, La Storia di Venezia nella vita privata, ἔκδ. VII, μέρος II, Bergamo 1928, σ. 34. Ἄ Ἀρμαο, (ὁ. π., σ. 52-3) παραβάλλει τὸ σύστημα αὐτὸ, μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἰσχύει στὸν ἐλβετικὸ στρατό. Ἰσως νὰ εἴμαστε ἀκριβέστεροι, ἂν χρησιμοποιήσουμε τὸν ὄρο «πολιτοφυλακὴ» πράγμα ποὺ θὰ γίνη φανερώτερο, ἀπὸ ὅσα ἀκολουθοῦν.*

3. *ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 53. Οἱ Capitani τῶν cernide* εἶχαν μισθὸ 25 δουκάτα τὸν μῆνα, οἱ *Sergenti* 10, ἐνῶ οἱ ὀπλίτες, ἄμισθοι, ἔχουν ὄρισμένες φορολογικὲς ἀτέλειες καὶ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴν ἀγγαρεία Βλ. *POMPEO MOLMENTI, ὁ.π., μέρος III, Bergamo 1929, σ. 15, σημ. 2.*

4. *Zuane Pasqualigo* τοῦ *Vicenzo (1550-1615). Γενικὸς Προβλεπτής καὶ Inquisitore in Levante. Βλ. M. BARBARO, Arbori de'Patritii Veneti, ἐπτάτομο χειρόγραφο στὸ Archivio di Stato di Venezia, Misc. Cod. I, Storia Veneta 17-23, τόμ. VI, σ. 19.*

5. *Archivio di Stato di Venezia, Secreta, Materie miste notabili, b. 69-72, τετράδιο 72: Ordini lasciati per il buon governo dell'isola et fortezza di Tine dall'Ilustrissimo et Eccellentissimo s(igno)r Zuane Pasqualigo, Proved(ito)r et Inquisito)r G(en)eral in Oriente, φ. 39r «Che il sargente delle cernide, essendo*

Ἐναφερόμενος στὰ 1614, χρόνο τῆς ἐπισκέψεώς του στὴν Τήνο, ὁ P. Ferrari¹ σημειώνει, πὼς ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν χωριῶν τοῦ νησιοῦ, στρατολογοῦνται 1377 ἄτομα, ποὺ κατανέμονται σὲ πέντε λόχους (centurie) μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἓνα ἑκατόνταρχο κάθε μία (capo di cento). Οἱ ἑκατόνταρχοι ἐκλέγονται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Τήνου, ἐπομένως εἶναι τήνιοι· ἡ ὑπηρεσία ποὺ προσφέρουν, εἶναι τετραετής, καὶ ἀμοίβεται ἀπὸ τὴν Βενετικὴ Δημοκρατία μὲ σαράντα ὀκτὼ δουκάτα τὸ χρόνο. Εἶναι ὅμως ὑποχρεωμένοι νὰ συντηροῦν ἄλογο². Ἐπὶ πλέον δὲν ἔχουν αὐτοτελεῆ δικαιοδοσία, ἀλλὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Capitano. Στὶς «διατάξεις» γιὰ τὴν Τήνο, τοῦ Nicolò Valier³, Sindico et Inquisitore in Levante⁴ στὰ 1623-1624, καθορίζεται, ὅτι γιὰ νὰ ἐκλεγῆ ἓνας ὡς ἑκατόνταρχος, πρέπει νὰ ἔχη ὑπηρετήσῃ προηγουμένως γιὰ τρία χρόνια ὡς κατώτερος ἀξιωματικός, (alfier, sargente) σὲ ἓνα λόχο καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιον ἑκατόνταρχο. Ἐπίσης, δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ διατάζῃ, εἴτε προσωπικά, εἴτε μὲ κατώτερο ἀξιωματικό, τοὺς στρατιῶτες, δίχως ἄδεια τοῦ Capitano.⁵

Βοηθὸς τοῦ ἑκατόνταρχου, εἶναι κατώτερος ἀξιωματικός, caporale, ποὺ διευθύνει μιὰν ὁμάδα ἀνδρῶν (squadra). Ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν Capitano, ἓνας

stato sempre per lo pass(at)o di questo luoco et da poco tempo in qua in d(ett)o carico vi è deputato persona straniera, la quale non havendo la pratica del loro et persone che hanno li nostri dell'isola, non sono di così utile servitio, però supplicar a Sua Ecc(ellenz)a, che de cetero tal carico sia concesso a terrieri, per le cause predette et che saranno considerate».

1. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 49.

2. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 53 καὶ GIORGIO HOFMANN S. J., Vescovadi, σ. 11 Βλ. καὶ Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. IV, Παρίσι 1882, σ. 310, «Ordini del Nobilhuomo ser Marco da Molin, Consiglier in Candia, tornato ultimamente circa le cose dell'Isola di Tine, come Sindico. . .» (1584), ὅπου στὴ σ. 311 ἀναφέρεται «Che de cetero detti Centurioni, ovvero Capi siano eletti de tre in tre anni con salario di ducati quaranta otto all'anno. . . et con obbligo di tener uno solo cavallo sufficiente per huomo. . .»

3. Nicolò Valier τοῦ Francesco (1581-1629) Βλ. M. BARBARO, ὁ. π., τόμ. VII, σ. 176.

4. Sindico ed Inquisitore: ἀνώτατος ὑπάλληλος, διοριζόμενος ἀπὸ τὴν Βενετικὴ Γερουσία μὲ ἐκτεταμένη δικαιοδοσία. Ἡ ἐπίσκεψί του στὶς διάφορες κτήσεις τῆς Βενετίας, εἶχε σκοπὸ νὰ ἀσκήσῃ ἔλεγχο στὸ διοικητικὸ ἔργο τῶν ρεκτόρων, νὰ ἀκούσῃ τυχόν διαμαρτυρίες τῶν κατοίκων ἐναντίον τῆς τοπικῆς διοικήσεως, νὰ ἐπιβάλλῃ δικαιοσύνη καὶ νὰ παραπέμψῃ ἐνδεχομένως τὸν ρέκτορα στὰ ἀρμόδια δικαστικὰ σώματα.

5. Archivio di Stato di Venezia, Secreta, Materie miste notabili, τετράδιο 71 Terminazioni et ordini fatti dall'Illustrissimo Sig. Nicolò Valier per la Ser(enissi)ma S(igno)ria di Venetia, Sindico et Inquisitor nel isola di Tine, φ. 41r-v, 44r-v.

ἀπὸ κάθε χωριό, καὶ μετὰ τριετῆ ὑπηρεσία ἔχει δικαίωμα νὰ ὀνομασθῆ ἑκατόνταρχος¹.

Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοί, φροντίζουν γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν τῶν *cernide*, ποὺ χαρακτηρίζονται μὲ τὸν ὄρο *ordinanze*. Οἱ ἀσκήσεις, γίνονται κάθε Κυριακὴ καὶ δώδεκα φορὲς τὸ χρόνο, μία κατὰ μῆνα, γενικὲς ἀσκήσεις-ἐπιθεωρήσεις ὅλης τῆς δυνάμεως (*mostre*)². Οἱ ἐπιθεωρήσεις αὐτές, περιορίσθηκαν, χρονικὰ σὲ τέσσερις μόνον μῆνες, Μάρτιο, Ἀπρίλιο, Ἰούλιο καὶ Αὐγούστο, ἀπὸ τὸν Ἰω. Pasqualigo, στὰ 1613, ὥστε νὰ μὴ παραμελοῦν οἱ χωρικοὶ τὶς ἀγροτικὰς τους ἀσχολίας σὲ ἐποχὴ ποὺ ἀπαιτοῦν ἐντατικὴ φροντίδα. Ὁ χρονικὸς αὐτὸς περιορισμὸς δὲν συνεπάγεται καὶ μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιθεωρήσεων· ἀντίθετα, κατὰ τοὺς τέσσερις αὐτοὺς μῆνες, πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται ἀκριβῶς καὶ οἱ δώδεκα, δηλαδὴ τρεῖς κατὰ μῆνα³. Τὶς ἐπιθεωρήσεις αὐτές, πρέπει νὰ ἐννοήσουμε ὅχι μόνον σὰν ἀφορμὴ γιὰ ἐξέτασιν τῆς ἐξωτερικῆς καταστάσεως τῶν στρατιωτῶν καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ὀπλισμοῦ, ἀλλὰ κυρίως τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξασκήσεως καὶ τῆς ἱκανότητος τῶν στρατιωτῶν. Φυσικὰ, τὸ ἔργο τῆς «στρατικοποιήσεως» καὶ πειθαρχίας τῶν *ordinanze* δὲν ἦταν εὐκόλο. Ἐμμέσως, πάλιν ἀπὸ τὶς διατάξεις τοῦ Valier, ἔχουμε πληροφορίας σχετικὰ μὲ τὴν δυσκολίαν νὰ ἐκτελεστοῦν τὰ παραγγέλματα ποὺ δίνουν οἱ ἀξιωματικοί, καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἐκτελεστοῦν μὲ τὴν κροῦσιν τοῦ τυμπάνου, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶτες κουβεντιάζουν δυνατὰ, ἔτσι ποὺ νὰ ἐμποδίζεται νὰ ἀκουσθῆ τὸ παράγγελμα⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς *cernide*, ὑπῆρχαν καὶ τρεῖς ἱππεῖς, ἔμμισθοι (*provvisio-nati*), μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συντηροῦν ἀπὸ ἓνα ἄλογο ὁ καθένας, καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίαν σὲ κάθε περίστασιν ἀνάγκης. Ἡ ἀποζημιώσι τους ἔφθανε τὰ ἑκατὸν ὀκτὼ δουκάτα τὸ χρόνο. Ὁ Ferrari, ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἱππεῖς αὐτοί, εἶναι τελείως ἀνίκανοι, γιὰ ὅποιανδήποτε ὑπηρεσίαν καὶ προ-

1. Archivio di Stato di Venezia, Terminazioni. . . Nicolò Valier, ὁ. π., φ. 42r-43v.

2. Τοποθεσίαι βενετικῶν ἐπαρχιῶν διατηροῦν τὶς ἐπωνυμίας «campi delle cernide» ἢ «prati delle mostre». Βλ. G. CASONI. ὁ. π., σ. 256.

3. Archivio di Stato di Venezia, Ordini. . . Zuane Pasqualigo, ὁ. π., φ. 19v-20r. Βλ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 4.

4. Archivio di Stato di Venezia, Terminazioni. . . Nicolò Valier, ὁ. π., φ. 44v «Et perchè non è cosa che maggiormente renda confusione all'esercitio delle mostre, quanto la voce de'soldati, li quali parlando et facendo strepito no(n) puono intendere il tocco del tamburo co'l suono del quale vengono comandate et accennate tutte le cose necessarie, et bisognose alla professione militare; et dovendo Noi poner qualche regula in simile inconveniente, ordinamo, che nel tempo che si reduranno a far le mostre doppo che saranno posti in fila et all'ordinanza, non ardisca nissuno con voce alta parlare nè vociferare, acciò che cadauno possi intendere il suono del tamburo et essequire con prontezza li servitij che le veniranno comandati. . .»

τείνει μάλιστα τὴν κατάργησί τους ὥστε νὰ οἰκονομεῖται τὸ δημόσιο χρῆμα πὸ ἄδικο πᾶει χαμένο¹.

Οἱ ἴδιοι οἱ Τήνιοι φανερώονται ὄχι ἄπειροι ἀπὸ ἄλογα. Μιὰ σχετικὴ πληροφορία παίρνουμε ἀπὸ τὸν A. Franchi², πὸ ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Τήνου, ἐπιδίδονται στὴν ἱππασία, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ οἱ γυναῖκες. Ἐξ ἄλλου, στὰ 1613, τὸ Συμβούλιο τῆς Τήνου ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἰω. Pasqualigo νὰ ἐγκρίνη τὸ ἀνάλογο ποσό, γιὰ νὰ συντηροῦνται εἴκοσι πέντε ἄλογα πὸ νὰ χρησιμοποιοῦνται στὶς δημόσιες ἀνάγκες καὶ κυρίως στὴν ἄμυνα τῶν ἀκτῶν τοῦ νησιοῦ. Ἡ μεγάλη ὅμως ἐτήσια δαπάνη, πὸ ἐφθανε στὰ 1200 δουκάτα, ὀδήγησε τὸν Pasqualigo νὰ ἀρνηθῆ τὴν πραγματοποίησι τῆς ἐπιθυμίας τῶν Τηνίων³.

Σπουδαιότατη σημασία γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Τήνου, ἔχει ἡ φρούρησι τῶν ἀκτῶν της. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους, μισθωτοὶ στρατιῶτες καὶ στρατευμένοι χωρικοὶ φρουροῦν τὰ καίρια σημεῖα, μὲ σκοπὸ νὰ εἰδοποιοῦν τὴν διοίκησι τοῦ νησιοῦ, σὲ περίπτωσι πὸ πλησιάζουν σκάφη ἐχθρικά, ἢ νὰ διαβιβάζουν, ἐὰν τὰ πλοῖα εἶναι φιλικὰ, τὰ πιστοποιητικὰ υἱείας (fede) πὸ χορηγεῖ ἀπὸ τὴ Βενετία τὸ Magistrato della Sanità καὶ τὰ mandati, ἐγγράφα δηλαδὴ, ὅπου ἀναφέρεται ὁ σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ, τὸ δρομολόγιο καὶ τὸ λιμάνι προορισμοῦ καὶ πὸ μὲ αὐτὰ ἐφοδιάζει τοὺς πλοίαρχους καὶ τοὺς πλοιοκτῆτες, ἢ ὑπηρεσία τῶν Provveditori all'Armamento⁴. Ἔτσι, σὲ τριανταπέντε σημεῖα τῶν ἀκτῶν, θέσεις ἐπίκαιρες, ὅπως ἀκρωτήρια, ἀπὸ ὅπου εἶναι δυνατὸς

1. ERMANN0 ARMA0, ὁ. π., σ. 51-2 καὶ σ. 53.

2. A. FRANCHI, Descrizione. . . ὁ. π., σ. 95 καὶ 96.

3. Πρὸκειται γιὰ τὸ 36^ο ἄρθρο, ἀπὸ τὰ σαράντα δύο πὸ ἀποτελοῦσαν τὸ ὑπόμνημα πὸ ὑπεβλήθη στὸν Pasqualigo. "Ὅλο τὸ ὑπόμνημα, μαζὶ μὲ τὶς σχετικὲς ἀπαντήσεις τοῦ Pasqualigo, κοινοποιήθηκε στὶς 29 Ἰουνίου 1613. Archivio di Stato di Venezia, Ordini. . . Zuane Pasqualigo, ὁ. π., φ. 36v. «Havendo questi fidelissimi populi dimostrato la fedeltà et valor loro con heroiche prodezze, et massime nella passata guerra, che ventisette a cavallo hanno fuggato da doi mille Turchi, havendo amazzato et mal trattato parte di loro con un poco danno et vituperio et gloria de 'nostri, però riverentemente si supplica l'Ecc(ellen)za V(ostra) Ill(ustrissi)ma, che si degne concederci fino al numero di vinticinq(ue) cavalli da esser obligati in ogni occasione publica et difesa dell'isola per le riviere di queste marine et altri publici servitij, da esser pagati in quel modo che parerà a V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et Ecc(ellentissi)ma, affine che in ogni tempo et occasione possiamo dimostrarsi veri imitatori di nostri antenati et diffendersi intrepidamente da gl'inimici, con non poca reputatione publica et nostra conservatione.

(Ἀπάντησι τοῦ Pasqualigo:) Non sapendo dove ritrovar mille duecento ducati venetiani in c(ir)ca a ragion d'anno in anno che converrebbe alli vinticinq(ue) cavalli, non rispondiamo altro.

4. ERMANN0 ARMA0, ὁ. π., σ. 58.

ὁ ἔλεγχος τῶν κοντινῶν ὄρμων καὶ τῶν γειτονικῶν νησιῶν, εἶναι τοποθετημένοι ἰσάριθμοι χωρικοί, παρατηρητές, μὲ ἔργο νὰ ἐπισημαίνουν τὰ τυχόν κάρβια πού πλέουν πρὸς τὸ νησί. Εἰδικὴ φύλαξι ἔχουν οἱ τέσσερις κύριοι ὄρμοι, "Αγ. Νικόλαος, ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τῆς Τήνου¹, "Αγ. Ἰωάννης ἀνατολικώτερα, καὶ στὴν βόρεια ἀκτὴ Κολυμπήθρα καὶ Πάνορμος. Σὲ καθένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς πρώτους, φρουροῦν δύο μισθωτοὶ στρατιῶτες· ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτούς, θεωρεῖται ἀνώτερος διοικητικὰ, διότι τὸ ἀξίωμά του νὰ ἔχη σὰν ἐπακόλουθο χρηματικὴ ἐπαύξηση. Κοντὰ στοὺς δύο μισθωτοὺς στρατιῶτες, ὑπάρχουν καὶ δύο χωρικοὶ μὲ ἔργο τους νὰ μεταφέρουν στὴν πόλι τίς εἰδήσεις ἢ τὰ πιστοποιητικὰ τῶν πλοίων. Εἶναι οἱ λεγόμενοι «μεροβίγλιοι» (merovigli, meroviglies). Ἀπὸ τίς «διατάξεις» τοῦ Συνδίκου Μάρκου da Molin² ἔχουμε τὴν πληροφορία, ὅτι οἱ «μεροβίγλιοι, ὀρίζονται ἀπὸ τοὺς προεστούς τῶν χωριῶν, τοὺς πρωτόγερους, καὶ μάλιστα, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ἀπαγορεύεται νὰ ὀρίζονται, στὸ ἔργο αὐτό, ἄτομα μικρότερα τῶν 18 καὶ μεγαλύτερα τῶν 50 ἐτῶν. Κατὰ τὴ θερινὴ περίοδο, συγκεκριμένα ἀπὸ 14 Μαρτίου ἕως 30 Σεπτεμβρίου, τέσσερις ἀκόμη χωρικοὶ φρουροῦν στὰ σημεῖα αὐτά, ἀσκώντας τὸ ἔργο τους κατὰ τὴ νύκτα (νυχτοβίγλιοι, nictovigli, nictoviglies)³. Ἡ ἰδιαιτέρη αὐτῆ ἐνίσχυσι τῆς ἀκτοφρουρᾶς, ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τοὺς μῆνες αὐτοὺς πειρατικὰ καὶ τουρκικὰ πλοῖα κυκλοφοροῦσαν συχνώτατα στὸ Αἶγαῖο. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα ἐβγαίνει ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια, κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ περιπολοῦσε στὸ Αἶγαῖο· καὶ αὐτό, ἀσφαλῶς, πρέπει νὰ τὸ ὑπολόγιζε ἡ διοίκησι τῆς Τήνου⁴.

Ὁ τέταρτος ὄρμος, ὁ Πάνορμος, δὲν φυλάγεται ἀπὸ Τηνίους. Ἐκεῖ κοντὰ κατοικοῦν Ἀρβανῖτες, καὶ ἐξῆντα ἀπὸ αὐτούς, ἔχουν ἀναλάβει τὴν φρουρῆσι τοῦ ὄρμου. Ὁ Ferrari⁵ προσθέτει, πὼς ἡ δύναμι τῶν Ἀρβανιτῶν τοῦ Πανόρμου εἶναι ἀρκετὰ καλὴ καὶ ἱκανή.

Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκατάστασι Ἀρβανιτῶν στὶς ἑλληνικὲς περιοχὰς εἶναι ἀρκετὰ γνωστά. Στὰ νησιά τοῦ Αἶγαίου, ἀπαντῶνται ἐγκαταστάσεις Ἀρβανιτῶν κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα. Ὑπάρχει ἡ συγκεκριμένη πληροφορία, ὅτι ὁ Καπετὰν πασᾶ Οὐλοῦτς-Ἀλῆ, μετέφερε στὴν Ἴο στὰ 1579, ἀπὸ τὴν Πελο-

1. Στὸν ἀμμόδη αὐτὸν ὄρμο, δὲν ὑπῆρχαν τὸν ΙΖ αἰῶνα, παρὰ ἐλάχιστα οἰκήματα. Βλ. VIC. CORONELLI, ὁ.π., σ. 231 καὶ J. SPON - G. WHELER, ὁ.π., σ. 168.

2. K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 331

3. K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 281 «Fra li altri obliqui personali che hanno li contadini di quest'isola, sono di far i Nictovigli. . .» καὶ «Quanto alli Nictovigli, che sono le guardie che si fanno attorno l'isola di notte. . .»

4. ERMANNO ARMAO, ὁ.π., σ. 57.

5. ERMANNO ARMAO, ὁ.π., σ. 56.

πόννησο, διακόσους 'Αρβανίτες'. Γύρω στην Ίδιαν εποχή, αναφέρονται εγκαταστάσεις 'Αρβανιτών και σε άλλα νησιά του Αιγαίου. Δέν υπάρχει όμως πληροφορία σχετική με την Τήνο. Ούτε τὸ ὅτι ἀποτελοῦν τὴν φρουρὰ ἐνὸς ὄρμου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμε, πὼς ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς ἐγκαταστάσεώς τους στὸ νησί². 'Εξ ἄλλου, ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς Τήνου πού μᾶς δίνει ὁ Franchi³, πληροφοροῦμαστε ὅτι στὸ κέντρο τῆς πεδιάδας τῆς 'Οξωμεριάς' (Oxomegia), ὑπῆρχε ὀχυρωμένος χῶρος, πού λεγόταν Πύργος τῶν 'Αρβανιτῶν (Torre degli Albanesi) καὶ πού ὀνομάστηκε ἔτσι, γιὰτὶ ἐκεῖ κατέφευγαν, σὲ ἐπιδρομὲς πειρατῶν, οἱ βοσκοὶ («i quali appunto Albanesi sono»). Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἐγίνε καὶ στὴν Τήνο εἰρηνικὴ μετανάστευση 'Αρβανιτῶν. Εἶναι ὅμως συζητήσιμο ἂν πρόκειται γιὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τοὺς, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴς τοῦ 12' αἰῶνα, ἐγκαταστημένους στὴν Πελοπόννησο, ὅπως πιθανολογεῖ ὁ Armao⁴, ἢ ἀπὸ ἐκείνους τῶν γειτονικῶν νησιῶν⁵.

Προσέτι, ἔντεκα μικρότεροι ὄρμοι τῆς Τήνου, φρουροῦνται κατὰ τὴ θερινὴ περίοδο, ἀπὸ δύο χωρικοὺς ὁ καθένας.

Γενικὴ ἐπιθεώρηση τῶν ἀκτοφρουρῶν ὤρισε στὰ 1624 ὁ Valier: στοὺς θερινοὺς μῆνες, ὁ Capitano τῆς Τήνου συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Sargente, τὸν Τυμπανιστὴ καὶ τοὺς Ἐκατόνταρχους πρέπει νὰ περιοδεύη σ' ὅλα τὰ φρουρούμενα σημεῖα τῶν ἀκτῶν, γιὰ νὰ διαπιστώνη τὴν κατάστασι τῶν φρουρῶν⁶.

1. ΚΩΣΤΑ Η. ΜΠΙΡΗ, 'Αρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου 'Ελληνισμοῦ, 'Αθήνα, 1960, σ. 245.

2. Εἶναι γνωστό, ὅτι οἱ Βενετοὶ χρησιμοποιοῦσαν 'Αρβανίτες μισθοφόρους, κυρίως στὰ τάγματα τῶν ἐμπειροπολέμων ἱππέων Stradioti. 'Ακριβῶς γιὰ στρατιωτικὸς λόγους δέχθησαν μετανάστες 'Αρβανίτες, στὴν κατεχόμενες ἀπὸ αὐτοὺς ἐλληνικὲς περιοχάς. Βλ. ΚΩΣΤΑ Η. ΜΠΙΡΗ, ὁ. π., σ. 113 κ. ἐ. Πάμπολλα ἔγγραφα ἀναφερόμενα στοὺς 'Αρβανίτες πού εἶναι ἐγκαταστημένοι στὴν ἐλληνικὴν χῶρες, δημοσιεύει ὁ Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., (βλ. ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν τόμων τοῦ ἔργου).

3. Α. FRANCHI, ὁ. π., σ. 91-2.

4. 'Οξωμεριά, τὸ ΒΔ τμήμα τῆς Τήνου' στὴν βόρεια παραλία τῆς περιοχῆς βρίσκεται ὁ ὄρμος τοῦ Πανόρμου.

5. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 57, ὅπου ἀναφέρεται: «doveva aver sistemato (στὸν Πάνορμος) una colonia di Albanesi», προσθέτοντας, «non Albanesi, credo, del territorio dell'odierna Albania, ma Albanesi emigrati in Morea dopo il '400.» 'Επίσης ὁ GIORGIO HOFMANN S. J. Tinos nel secolo XVII, *Orientalia Christ. Periodica*, τόμ. IV, Ρώμη, 1938, σ. 593, ἀναφερόμενος στοὺς 'Αρβανίτες τῆς Τήνου, γράφει ἀπλῶς: «probabilmente immigranti».

6. Γιὰ τοὺς 'Αρβανίτες στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, βλ. γενικὰ ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, Οἱ 'Αλβανοὶ εἰς τὰς Κυκλάδας, στὸ Ἡμερ. Μεγ. 'Ελλάδος, 'Αθήνα 1934, σ. 263 κ. ἐ. F. W. HASLUCK, Albanian settlements in the Aegean islands, στὸ *Annual of the British School at Athens*, τόμ. XV, σ. 223 κ. ἐ. ΚΩΣΤΑ Η. ΜΠΙΡΗ, ὁ. π., σ. 240 κ. ἐ. καὶ ΑΠΟΣΤ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, τόμ. Β1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 109 κ. ἐ.

7. Archivio di Stato di Venezia, Terminazioni. . . Nicolò Valier, ὁ. π., φ. 45v-46r.

Ὁ κύριος ὅμως πυρήνας γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ νησιοῦ, ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἔδρα τῆς διοικήσεως, τὸ Ἐώμπουργο, πόλι χτισμένη σὲ θέσι φυσικὰ ὄχυρῃ, «sopra la sumità d'un monte grebanoso... fondata sopra il sasso vivo»¹. Τῆς πόλεως αὐτῆς, διακρίνονται τρεῖς τομεῖς: 1^{ον} Τὸ προάστειο (borgo), ἀτείχιστο, μὲ λίγα σπίτια. Οἱ μόνιμοι κάτοικοί του εἶναι λίγοι καὶ σὲ κίνδυνο ἐπιδρομῆς καταφεύγουν στὴν τειχισμένη πόλι². 2^{ον} Ἡ κυρίως πόλι (habitado). Ἐδῶ, ὁ χῶρος δὲν εἶναι ἄνετος, λείπουν ἐλεύθερα διαστήματα καὶ τὰ σπίτια εἶναι κυριολεκτικὰ κτισμένα τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο. Τὸ ἀνάπτυγμα τοῦ τείχους φθάνει τὰ 338 passi³. Ὑπάρχουν τρεῖς ἐκκλησιᾶς λατινικῆς καὶ μιὰ ὀρθόδοξη, στρατῶνες, ἀποθήκες (maghazeni) καὶ τρεῖς δημόσιες δεξαμενές γιὰ νερὸ μὲ μικρὴ συνολικὰ χωρητικότητα. Κυρίως ὅμως ἡ πόλι ὑδρεύεται ἀπὸ μιὰ βρύση ποῦ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. 3^{ον} Πάνω ἀπὸ τὴν πόλι, σὲ προέκτασι τοῦ ἴδιου τοῦ λόφου «nella parte più eminente che non solo signoreggia la città, ma tutta l'isola ancora» ὑψώνεται τὸ Κάστρο τῆς Ἀγ. Ἐλένης⁴ «in alpestre ed inaccessibile sasso...» ὄχρωμένο περισσότερο ἀπὸ τὴ φύση παρὰ τὴν τέχνη⁵.

Ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως (presidio ordinario), ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατὸ πεζοὺς (fanti), μισθωτοὺς, στρατολογημένους στὴ Βενετία. Ἀποτελοῦν δυὸ λόχους (compagnie), ἀπὸ πενήντα ἄτομα καθένας, μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα λοχαγὸ (capitano) καὶ ἡ «θητεία» τους εἶναι πενταετής. Συνήθως, ὅμως, δὲν ἐρχοῦνται ἐγκαίρως οἱ ἀντικαταστάτες, μὲ ἀποτέλεσμα, νὰ παραμένουν περισσότερο χρόνο σ' αὐτὴν τὴν ὑπηρεσία. Στὸ μεταξὺ, μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πεθαίνουν, ἄλλοι φεύγουν ἀπὸ τὴν Τῆνο, καὶ ἄλλοι τέλος — ἐκτὸς ἀπὸ ἀξιοματικοὺς — μὲ σύναψι γάμου γίνονται μόνιμοι κάτοικοι τοῦ νησιοῦ (casalini). Ἀπὸ τὴ φρουρὰ τῆς πόλεως, τέσσερα ἄτομα μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα δεκανέα (caporale), ἀποσπῶνται καὶ μένουν στὸ Κάστρο (Ἀγ. Ἐλένη). Τὴν γενικὴ ἐπιστάσια τῆς ἄμυνας στὴν πόλι, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴν Τῆνο, ἔχει ὁ Διοικητῆς (Governatore).

1. Παίρω τὴ φράσι ἀπὸ τὸ χφ. τοῦ FRANCESCO BASILICATA ὁ. π., φ. 79v. Βλ. περιγραφή στὸν ERMANNO ARMAO, La «Relatione...» ὁ. π. σ. 60-6.

2. Οἱ J. SPON - G. WHEELER, ὁ. π., σ. 169, ἀναφέρουν, ὅτι σὲ περίπτωσι ἐπιδρομῆς, ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, καταφεύγουν στὸ Κάστρο (ἐνν. πόλι). Τὸ ἴδιο μαρτυρεῖ καὶ ὁ A. FRANCHI, ὁ. π., σ. 76, γράφοντας πὼς οἱ Τῆνιοι «tutti in occasione di sospetto de' nemici si riducono in quella Fortezza».

3. passo ἰσοδυναμεῖ μὲ δυὸ πήχεις (braccia). Εἰδικὰ γιὰ τὴν ξυλεία, ὑπῆρχε ἄλλο, 1 1/2 πήχεις. Βλ. ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ, Ἡ Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή, Ἀθῆναι, 1934 σ. 161 σημ. 2.

4. Ἀπὸ τὴν ὀμώνυμη ἐκκλησιὰ ποῦ ὑπῆρχε (δὲν σώζεται σήμερα) στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου καὶ ποῦ τὴν λειτουργοῦσαν ὀρθόδοξοι καὶ λατῖνοι.

5. VIC. CORONELLI, ὁ. π., σ. 231. Πρβ. A. FRANCHI, ὁ. π., σ. 74, «posta (la Fortezza) nella cima di un monte che sopra tutti gli altri s'in alza in mezzo a punto di quell'isola e per la istessa natura fortissima...».

Στὸ Κάστρο, τὴ γενικὴ φροντίδα ἔχει ὁ Φρούραρχος (Castellano), μόνιμος κάτοικος τοῦ νησιοῦ, ποὺ ἐκλέγεται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Τήνου, ὅπου συμμετέχουν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἀστοί. Ἡ ὑπηρεσία του εἶναι ἐτήσια καὶ ὁ μισθὸς του ὀκτῶ zecchini τὸ χρόνο¹. Ἐπὶ πλεόν, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μένη στὴν Τήνο καὶ μάλιστα στὴν πόλι, ἀπὸ ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ ἀπομακρυνθῆ δίχως ἄδεια. Κατὰ τὴν θερινὴν περίοδο, πῶς συγκεκριμένα, ἀπὸ τὴν 1η Ἀπριλίου ἕως τὴν 30η Νοεμβρίου, ἔχει τὴν ὑποχρέωσι νὰ διανυκτερεύῃ στὸ Κάστρο· ἐὰν ὅμως ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ στὸ Αἰγαῖο, πρέπει νὰ παρατείνεται καὶ ἡ παραμονὴ τοῦ Φρούραρχου στὸ Κάστρο². Κατὰ τὴν ἕνδια περίοδο ἢ φρουρὰ τοῦ κάστρου, ἐνισχύεται μὲ τριανταἕξ ἄτομα, ποὺ ἐκλέγονται μέσα σὲ τριακόνσιους νησιῶτες, ὀνομάζονται roccari³, καὶ εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ ἀγγαρεῖες.

Σχετικὰ μὲ τὸ πυροβολικὸ, ποὺ εἶναι ἐγκαταστημένο στὸ κάστρο, ἀντλοῦμε πληροφορίες ἀπὸ τὸν Ferrari⁴. Ὑπάρχει ἓνα κανόνι τῶν 30 λιβρῶν, δύο τῶν 20, δύο κολουμπρίνες τῶν 14, τρία sagri τῶν 12, ἓνα falcone τῶν 6, ὀκτῶ falconetti τῶν 3, πέντε κανόνια γιὰ λίθινα βλήματα, καὶ ἀκόμη, μερικὰ ἐλαφρότερα ὅπλα. Τὰ πυροβόλα δὲν παραμένουν ὅλο τὸ διάστημα τοῦ ἔτους στὶς θέσεις βολῆς, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴ θερινὴν περίοδο· τὸν ὑπόλοιπο χρόνο φυλάγονται στὶς ἀποθῆκες, ὥστε νὰ μὴ φθειρῶνται ἀπὸ τὶς κακοκαιρίες.⁵ Ἐπὶ πλεόν, καθένα, πρέπει νὰ σκεπάζεται μὲ εἰδικὸ κάλυμμα (mantelletto). Οἱ χειριστὲς τῶν πυροβόλων, κατὰ τὸ 1614, ἦταν μόνον τέσσερις, ἔμμισθοι, κα-

1. ERMANNÒ ARMAO, ὁ. π., σ. 98. Τὶς πληροφορίες συμπληρῶνει ἡ Ἐκθεσι τοῦ Προβλεπτῆ Francesco Foscoli (1640), ποὺ ἀναφέρει, ὅτι ὁ μισθὸς τοῦ Φρούραρχου ἦταν 36 zecchini (τρία κατὰ μῆνα) ποὺ καταβάλλονται ἀπὸ τὴ Βενετία, καὶ ἐπὶ πλεόν 100 λίρες (δηλαδὴ 8 zecchini) ποὺ καταβάλλει τὸ ταμεῖο τῆς Τήνου. Προσθέτει ἐπίσης, ὅτι ἡ ὑπηρεσία του εἶναι ἰσόβιος. Βλ. GIORGIO HOFMANN S. J., Vescovadi, σ. 13.

2. Πρβ. Ordeni et Provisioni per il Clarissimo Messer Nicolò Barbarigo, Sindaco et Provveditor in Levante (1561), K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV, σ. 250 κ.έ. ὅπου στή σ. 296 α. . . ordinemo, che il castellano sia tenuto, passati il quindese d'april fin al ritorno dell'armata turchesca dentro del stretto, di dormir la notte di continuo nel castel d'alto, et non possa mancar alcuna volta fra il detto tempo. . . nè alcun magnifico Rettor possa essentarlo dal detto obligo. . . » Ἡδη, διαπιστώνουμε, στὰ 1613, κάμψι τῆς αὐστηρότητος τῆς διαταγῆς.

3. roccaro: στρατιώτης φρουρίου, ἀπὸ τὴ λέξι rocca: φρούριο.

4. ERMANNÒ ARMAO, ὁ. π., σ. 111. Τὰ πυροβόλα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ βάρος (σὲ λίβρες) τοῦ βλήματος ποὺ ρίχνουν. Κολουμπρίνα: εἶδος κανονιοῦ, μὲ σωλήνα μακρύτερο ἀπ' ὅτι τὰ κοινὰ κανόνια. Sagri: πυροβόλα πεδινά. Falconi, Falconetti: ἀνήκουν στὰ ἐλαφρότερα εἶδη πυροβόλων. Βλ. E. ARMAO, ὁ. π., σ. 115 καὶ ΑΓΑΘ. ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ, ὁ. π., σ. 139 - 140. Γιὰ τὸ βενετικὸ πυροβολικὸ, βλ. γενικὰ G. CASONI, ὁ. π., σ. 167 κ.έ.

5. K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV, σ. 316.

θόλου αρκετοί για να χειρισθούν τὰ ὄπλα σὲ καιρὸ ἀνάγκης. Ὁ Ferrari, προτείνει, νὰ καλυφθῇ ἡ ἀνάγκη, μὲ τὸ νὰ προσληφθοῦν δώδεκα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, σὰν μαθητευόμενοι, καὶ νὰ τοὺς παρέχεται ἕνας μικρὸς μισθός'. Ἦδη ὁμως, ὁ Girolamo Paruta², ρέκτωρ στὴν Τήνο (1568-1571), ἀπὸ τὰ 1570, εἶχε καθορίσει τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς πυροβολητὲς καὶ τοὺς μαθητευόμενους, δίνοντας ἐντολὴ νὰ ἐκτελοῦν τρεῖς φορές τὸ χρόνο γυμνάσια γιὰ τὴν ἐξάσκησί τους. Ἀργότερα, ὁ Σύνδικος Μάρκος da Molin, συμπληρώνοντας τὴ διαταγὴ τοῦ Paruta, ὥρισε, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ γυμνάσια, πρέπει, τὴν πρώτη Κυριακὴ κάθε μῆνα, χειριστὲς πυροβόλων καὶ μαθητευόμενοι, νὰ ἐξασκοῦνται στὴν σκοποβολή, καὶ μάλιστα, ὄχι πάντοτε μὲ τὸ ἴδιο ὄπλο ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ κάθε φορά, ἔτσι, πού ὅλα νὰ ἔχουν λειτουργήσει καὶ σὲ στιγμὴ ἀνάγκης νὰ εἶναι εὐχρηστα. Ἐπίσης, ἐπικυρώνει τὸ προνόμιο πού τοὺς εἶχε παραχωρήσει ὁ Paruta, νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε φορολογία, καὶ αὐτὸ «per dar animo di potersi esercitare a far buon profitto»³; Φαίνεται, ὅτι στὰ χρόνια πού μεσολαβοῦν, ἡ διαταγὴ τῶν Paruta καὶ Da Molin ἀτόνισε, ἢ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐλάχιστα ἐφαρμόστηκε, ὥστε νὰ διαπιστώσῃ ὁ Ferrari τὴν ἀνάγκη νὰ προσληφθοῦν μαθητευόμενοι.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πυροβολητῶν, εἶναι ὁ capo de' bombardieri. Στὴν ἔκθεσι τοῦ Προβλεπτῆ Foscoli⁴, γίνεται λόγος γιὰ ὀκτὼ capi di bombardieri, ὅλους Τηνίους. Πυροβολητὲς καὶ ἀρχηγοὶ τους, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Διοικητή.

Στις 2 Δεκεμβρίου 1614, ὁ ρέκτωρ τῆς Τήνου Bernardino Lippomano⁵, ἔδωσε ἐντολὴ στὸν Ferrari νὰ ἐξετάσῃ τὴν ποσότητα καὶ ποιότητα τῆς πυρίτιδος πού ὑπῆρχε στὸ νησί· ὑπῆρχαν 20523 λίβρες γιὰ γενικὴ χρῆσι, ἀποθηκευμένες σὲ ξύλινα κιβώτια καὶ βαρέλια, στίς ἀποθήκες τοῦ Κάστρου, καὶ 29.226 λίβρες, φυλαγμένη στὸ σπῆτι τοῦ Φρούραρχου⁶. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ 6.807 βλήματα πυροβολικοῦ, διαφόρων μεγεθῶν⁷.

1. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 117.

2. Βλ. CHARLES HOPF, Chroniques Gréco-romanes, Βερολίνο, 1873, σ. 375.

3. Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV. σ. 332. Ἡ ἀπαλλαγὴ τους ὁμως ἀπὸ τοὺς φόρους, τοὺς ἐμποδίζει νὰ συμμετέχουν καὶ νὰ ψηφίζουν στὸ Συμβούλιο τῆς Τήνου, ὅταν συζητεῖται θέμα ἐπιβολῆς φόρων, ἐπειδὴ εὐκόλα θὰ ψηφίζαν ὑπὲρ τῆς φορολογίας. Μποροῦν ἀντιθέτα νὰ συμμετέχουν, ὅταν συζητοῦνται ἄλλα θέματα.

4. GIORGIO HOFMANN S. J., ὁ. π., σ. 13.

5. CHARLES HOPF, ὁ. π., σ. 375, ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 105.

6. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 105-6 καὶ σ. 93.

7. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 111-2.

Οί κατά καιρούς αποστελλόμενοι στίς Βενετικές κτήσεις Προβλεπτές και Σύνδικοι, είχαν έργο, όπως αναφέραμε ήδη, να εξακριβώσουν την κατάστασι πού επικρατούσε στίς κτήσεις αυτές, να δεχθούν παράπονα και διαμαρτυρίες τών κατοίκων για την συμπεριφορά του ρέκτορος, και τών στρατιωτών για τους άξιωματικούς, να λύσουν τυχόν προβλήματα, και να επαναφέρουν, αν ήταν ανάγκη, την κατάστασι ευνομίας. Κατά την παραμονή τους, έχοντας γνωρίσει από κοντά τὰ προβλήματα, τίς έλλείψεις και τίς δυνατότητες του τόπου, συντάσσουν τίς διατάξεις πού σύμφωνα με την αντίληψί τους θα πρέπει να καθορίζουν τίς σχέσεις μεταξύ πολιτών και διοικητικών προσώπων, τίς υποχρεώσεις και τὰ δικαιώματα όσων έχουν αναλάβει υπεύθυνες θέσεις, την όρθή ρύθμισι, τέλος, κάθε ζητήματος. Πολύτιμες για την έσωτερική ιστορία τής Τήνου, είναι οί διατάξεις (ordeni, ordinamenti, provisioni) τών Nicolò Barbarigo¹ (Αύγουστος 1561), Marco da Molin² (Ίούλιος 1584), Zuanne Pasqualigo³ (Ίούνιος 1613), Nicolò Valier⁴ (Ίούλιος 1624) και Piero Giustiniano⁵ (Δεκέμβριος 1630). Γενικά πρέπει να παρατηρηθῆ ότι οί διατάξεις τών Συνδίκων, πέρα από του να γίνουν γνωστές, είχαν ελάχιστη εφαρμογή. Τὰ ίδια σημεία πού ό ένας προσπαθεῖ να βελτιώση, αποτελοῦν αντικείμενο και για τους μεταγενέστερους. Παρά τίς αὐστηρές ποινές για παράβασι τών διατάξεων, ἡ κατάστασι παραμένει ἡ ίδια μετά την αποχώρησι του Συνδίκου, με εκείνη πού υπῆρχε πρὶν από την άφιξί του. Ίσως ἡ αὐστηρότητα να ἐπιφέρη άρχικά μιὰ καλλιτέρευσι, αλλά με την πάροδο του χρόνου ἐξασθενίζει και μιὰ διάχυτη άδιαφορία γίνεται αντίληπτή πού βαρύνει κυρίως τὸν βενετὸ διοικητῆ και τὰ ὄργανά του.

"Ἡδη, υπάρχουν σχετικὲς πληροφορίες για την περίοδο πού αποτελεί αντικείμενο τής μελέτης αὐτῆς, στίς διατάξεις του Pasqualigo, και στίς ἐκθέσεις τών Ferrari και Franchi.

Μεγάλη άκαταστασία κυριαρχεῖ στα ζητήματα τής φρουράς τής Τήνου. Όπως έχει αναφερθῆ, ἑκατὸν ἰταλοὶ στρατιῶτες, μισθωτοί, αποτελοῦν την φρουρά τής πόλεως και του κάστρου· ἐπὶ πλέον, κατά την θερινή περίοδο, στο Ἄνω Κάστρο, ὑπηρετοῦν οί τριανταέξη roccari. Τὰ εὐεργετήματα πού ἀπολαμβάνουν τὰ άτομα αὐτά, μισθὸς ἢ ἀτέλεια φορολογική, γίνονται ἀφορμὴ ὥστε πολλοὶ να ἐπιζητοῦν τίς θέσεις αὐτές, με ἀποτέλεσμα να ἐπικρατῆ οὐσιαστικὸ χάος. Οί κατάλογοι (rolli) τών στρατιωτῶν τής φρουράς είναι γε-

1. K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV σ. 250 κ.έ.

2. K. N. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV σ. 310 κ.έ.

3. Archivio di Stato di Venezia, Secreta, Materie miste notabili, τετράδιο 72.

4. Archivio di Stato di Venezia, Secreta, Materie miste notabili, τετράδιο 71.

5. Archivio di Stato di Venezia, Secreta, Materie miste notabili, τετράδιο 70.

μάτοι ὀνόματα πλαστά, καὶ ἄτομα πολλὰ συμμετέχουν στὰ δικαιώματα τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, δίχως νὰ ἀσκοῦν τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα. Ἐξ ἄλλου, παραμελοῦνται ὅλα, ὅσα ἀποτελοῦν ἀναγκαία φροντίδα. Πολλὰ σημεῖα τοῦ τείχους ἔχουν μεταβληθῆ σὲ ἐρείπια· χῶρος γιὰ τὴ φύλαξι τῶν πυροβόλων δὲν ὑπάρχει. Αὐτὰ διαπιστώνει ὁ Pasqualigo¹, καὶ διατάζει τὴν ἄμεση ἐφαρμογὴ συγκεκριμένων μέτρων γιὰ τὴ θεραπεία τῆς καταστάσεως. "Ἐνα χρόνο ἀργότερα, ὁ Ferrari μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι οἱ διαταγές τοῦ Pasqualigo δὲν ἐφαρμόσθηκαν, στὸ σύνολό τους². Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στὴν κατάστασι τῶν πυρομαχικῶν καὶ τῶν ὄπλων. Ἡ πυρίτιδα εἶναι τελείως ἄχρηστη, ἔχοντας μεταβληθῆ σὲ λάσπη, κυριολεκτικά, ἀπὸ τὴν ὑγρασία. Ὅσο γιὰ τὰ ὄπλα, εἶναι στὴν πιὸ ἄθλια κατάστασι ἐγκαταλειμμένα στὶς τρεῖς ἀποθήκες τοῦ Κάστρου. Πολλὰ εἶναι τελείως ἀχρηστευμένα ἀπὸ τὴ σκουριά, ὅπως ἐβδομηῆντα ἀρκεβούζια. Ἐνας ἱκανὸς ἀριθμὸς μουσκέττα εἶναι σπασμένα καὶ σκουριασμένα, γιὰ τὴν δὲν ὑπάρχει κατάλληλος ὀπλοουργός, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὴν εἶναι ὀλότελα ἀκατάλληλος οἱ ἀποθήκες («*situati in luoghi humidi et di pessima conditione*»). Καὶ ὅμως, μισθοδοτεῖται ἀπὸ τὸ δημόσιο, μὲ ἐξῆντα δύο δουκάτα τὸ χρόνο, εἰδικὸς φροντιστὴς τοῦ ὀπλισμοῦ (*armarolo*), μὲ μόνον σκοπὸ τὴν διαφύλαξι καὶ συντήρησι τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ³.

Ἡ φθορὰ ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν κακὴ συντήρησι, ὀλοκληρώνεται ἀπὸ τὴν κατάχρησι. Σὲ διάφορες περιστάσεις, ὅπως ἀλλαγὴ βενετοῦ διοικητῆ, ἀφιξὶ τῶν βαίλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, («*et altre occorrentie*»), δαπανοῦν μεγάλη ποσότητα πυρίτιδος γιὰ τὶς τιμητικὲς βολές⁴, «πρᾶγμα ποῦ προξενεῖ ἀπορία, μὰ καὶ ζημιὰ μεγάλη στὸ κράτος». Ἡ ποσότητα αὐτή, σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ εἰδικοῦ οἰκονομικοῦ ἐλεγκτῆ ποῦ ὄρισε ὁ Pasqualigo, φθάνει τὶς διακόσιες λίβρες τὴ φορά. Εἰδικά, κατὰ τὴν ἀφιξὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Pasqualigo, δαπανήθηκαν διακόσιες ἐξῆντα τρεῖς λίβρες. Μία ἀκόμη χειρότερη διαπίστωσι γίνεται: οἱ ρέκτορες συνηθίζουν νὰ δίνουν κατὰ καιροὺς ἐντολὴ στὸν φροντιστὴ τῶν πολεμοφοδίων (*monitionero*) νὰ χορηγῆ, δῆθεν γιὰ χρῆσι τοῦ διοικητικοῦ μεγάρου καὶ γιὰ τὶς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις, ἑκατοντάδες λιβρῶν μολυβιοῦ, πυρίτιδος καὶ θρυαλίδος. Στὴν πραγματικότητα τὸ ὑλικὸ αὐτὸ διαμοιραζόταν σὲ κυνηγοὺς ποῦ ἔφερναν ἄφθονο κυνήγι στὸν ρέκτορα. Ὁ Pasqualigo, καταβάλλει μιὰν ἀξιόλογη προσπάθεια γιὰ θεραπεία τῆς κα-

1. Βλ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 8. Πρβ. καὶ Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ, ὁ. π., τόμ. IV, σ. 296.

2. ERMANNÒ ARMAO, ὁ. π., σ. 94.

3. Βλ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 5.

4. Βλ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 7.

ταστάσεως. Ζητεῖ, κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸν ρέκτορα Ἀντώνιο Michiel¹, νὰ ἀπολύσῃ τὸν φροντιστὴ Giovanni Battista da Trento καὶ νὰ μὴ διορίσῃ ἄλλον, ἀφίνοντας νὰ σταλοῦν προηγουμένως νέα ὅπλα ἀπὸ τὴν Κρήτη, σὲ ἀντικατάστασι τῶν ὄσων ἔχουν ἀχρηστευθῆ. Ζητεῖ ἐπίσης νὰ μετριασθῆ ἡ χρῆσι πολεμικοῦ ὑλικοῦ κατὰ τίς χαιρετιστήριες βολές, ὀρίζοντας, ὅτι στὸ ἐξῆς μόνον δώδεκα ρίψεις ἐπιτρέπονται, καὶ ὄχι περισσότερο ἀπὸ μιὰ λίβρα πυρίτιδος κατὰ ρίψι.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τῶν ρεκτόρων κατάχρησι, μὴ ἔχοντας τὸ χρόνο — ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει — γιὰ νὰ προβῆ σὲ δικαστικὴ ἐξέτασι τοῦ ζητήματος, ἀπαγορεύει, μὲ ποινὴ νὰ ἐξορισθοῦν οἱ ρέκτορες γιὰ τρία χρόνια, νὰ γίνεταί χρῆσι δημοσίου ὑλικοῦ σὲ ἰδιωτικὴς ὑποθέσεις. Ἀπαγορεύει ἐπίσης στὸν διαχειριστὴ τοῦ ὑλικοῦ, μὲ ποινὴ φυλακίσεως γιὰ τρία χρόνια, νὰ χορηγῆ δημόσιο ὑλικό, δίχως ἐντολὴ συγκεκριμένη, ὅπου νὰ προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἡ ποσότητα, τὸ εἶδος καὶ τὸ βάρος τοῦ ὑλικοῦ καθὼς καὶ ὁ ἀκριβῆς προορισμός του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτη. Ἀκολούθως προβαίνει στὸ ζήτημα τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν τμημάτων τοῦ τείχους ποῦ ἔχουν κατεδαφισθῆ². Ὁ Α. Michiel ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσι νὰ διατάξῃ ἀμέσως τοὺς ἐκατόνταρχους νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ μεταφορὰ κονιάματος (calcine), τόσου, ὅσο χρειάζεται γιὰ τὸ ἔργο, ὥστε μὲ τὴ χρησιμοποίησι τῶν στρατιωτῶν νὰ μὴ δαπανηθῆ δημόσιο χρῆμα, ἐνῶ οἱ ἄνδρες ποῦ ἐκτελοῦν τὴν ἀγγαρεία (scarpa)³ πρέπει νὰ ἀναλάβουν τὸ ἔργο τῆς οἰκοδομῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Pasqualigo γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς πόλεως καὶ τοῦ κάστρου τῆς Τήνου ἐκδηλώνεται καὶ στὰ ἐξῆς: Συνήθιζαν οἱ Τήνιοι, ν' ἀνάβουν φωτιὲς σὲ διάφορα ἀνοικτὰ διαστήματα — ὑπῆρχαν ἐλάχιστα ὅπως ἀναφέραμε — ἢ ταράτσες σπιτιῶν⁴. Ὁ κίνδυνος ἦταν προφανῆς. Θὰ ἦταν εὐκολο, οἱ ἀποθῆκες πυρομαχικῶν νὰ πιάσουν φωτιὰ καὶ ἡ πόλι, πυκνοκτισμένη καὶ ἐκτεθημένη σὲ βορεινοὺς ἀνέμους θὰ γινόταν γρήγορα βορὰ τοῦ πυρός. Ὁ λόγος αὐτός, ὀδηγεῖ τὸν Pasqualigo, νὰ ἀπαγορεύσῃ ὄχι μόνον νὰ ἀνάβουν φωτιὲς σὲ ἀνοικτοὺς χώρους, ἀλλὰ καὶ νὰ πυροβολοῦν μὲ τὸ ἀρκεβουῦζι δίχως λόγο, πρᾶγμα ποῦ ὅπως φαίνεται δὲν θὰ ἦταν σπάνιο. Ἰδιαιτέρα, ἀναθέτει στὸν Διοικητὴ καὶ τὸν Sargente Maggiore,

1. Antonio Michiel τοῦ Iseppo (1547-1618). Ρέκτωρ Τήνου ἀπὸ 24 Ἰουνίου 1611. Βλ. Μ. BARBARO, ὁ.π., τόμ. V, σ. 110, CHARLES HOPF, ὁ.π., σ. 375.

2. Βλ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 8.

3. Scarpa τὸ κάτω, ἐπικλινές, τμήμα τοῦ τείχους. Ἡ ἀγγαρεία, χρησιμοποιεῖται ἀρχικὰ στὴν ἀνέγερσι φρουριῶν καὶ τειχῶν πόλεων καὶ ἀπὸ αὐτό, πῆρε τὴν ἐπωνυμία «scarpa». Δὲν πρόκειται γιὰ γερονδὸς ποῦ ἀπαντᾷ εἰδικὰ στὴν Τήνο ὅπως ἀφίνει νὰ ἐνοηθῆ ὁ ERMANNO ARMAO, ὁ.π., σ. 44. καὶ Βλ. ΑΓΑΘ. ΞΗΡΟΥΧΑΚΗΣ, ὁ.π., σ. 67.

4. Δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἀρ. 3.

νά ὀργανώνουν περιπόλους στήν πόλι καί μάλιστα στίς παραμονές καί ἡμέρες τῶν ἑορτῶν τοῦ 'Αγ. Ἰωάννη, τοῦ 'Αγ. Πέτρου καί 'Αγ. Βίτου'. (San Vido) μὲ σκοπὸ νὰ συλλαμβάνουν ὅποιον παραβαίνει τὴν ἀπαγόρευσι αὐτή.

'Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν *cernide*, οἱ διαπιστώσεις τοῦ Pasqualigo εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι (*rolli*), ἀπὸ πολλὸν καιρὸ, μένουν μὲ ἀρκετὰ κενά, πού δημιουργήθηκαν εἴτε ἐπειδὴ πέθαναν ὅσοι κατεῖχαν τίς θέσεις, εἴτε ἐπειδὴ, λόγῳ ἡλικίας, εἶναι πιά ἀνίκανοι. Ἀντίθετα, σὲ θέσεις ἐμμίσθων, ἐγγράφονται ὑπεράριθμοι στρατιωτικοὶ μὲ ζημιὰ, φυσικά, τοῦ δημοσίου. Γιὰ θεραπεία τοῦ φαινομένου, διατάζει ὁ Pasqualigo¹ τὴν ἄμεση συμπλήρωσι τῶν κενῶν θέσεων καί τὴν συνεχῆ ἐνημέρωσι τοῦ ρέκτορος ἀπὸ τοὺς ἐκατόνταρχους σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό. Προσέτι διατάζεται νὰ ἀνοιχθῆ βιβλίον σὲ κάθε ὀμάδα, ὅπου νὰ καταγραφοῦν ἀλφαβητικὰ ὅλοι οἱ στρατιῶτες πού ὑπηρετοῦν, μὲ ὄνομα καί ἐπίθετο, καί νὰ τηρῆται ἡ τάξι αὐτὴ καί στὸ μέλλον. Ἀπαγορεύεται ἡ ἐγγραφή ὑπεραριθμῶν σὲ θέσεις ἐμμίσθων στρατιωτικῶν, μὲ ποινὴ νὰ ἀποδώσουν οἱ ρέκτορες ὅσους μισθοὺς ἔλαβαν τὰ ἄτομα πού ἀντικανονικὰ ἔχουν ἐγγραφῆ. Καθορίζεται ἐπίσης, ὅτι ὅσοι μισθοδοτοῦνται ὡς στρατιωτικοί, πρέπει νὰ δηλώνουν στὴν Καγκελλερία, ἂν εἶναι Τήνιοι ἢ ὄχι, ἂν εἶναι μόνιμα ἐγκάταστημένοι στὴν Τῆνο καί ἂν εἶναι γραμμένοι στοὺς στρατιωτικούς καταλόγους. Εἶναι ἐξ ἴσου ὑποχρεωμένοι νὰ συντηροῦν τὸν ὀπλισμὸ τους, μὲ ποινὴ νὰ τοὺς ζητηθοῦν ὅλοι οἱ μισθοὶ πού ἔλαβαν. Ἀπαγορεύεται, τέλος, οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ εἶναι τήνιοι.

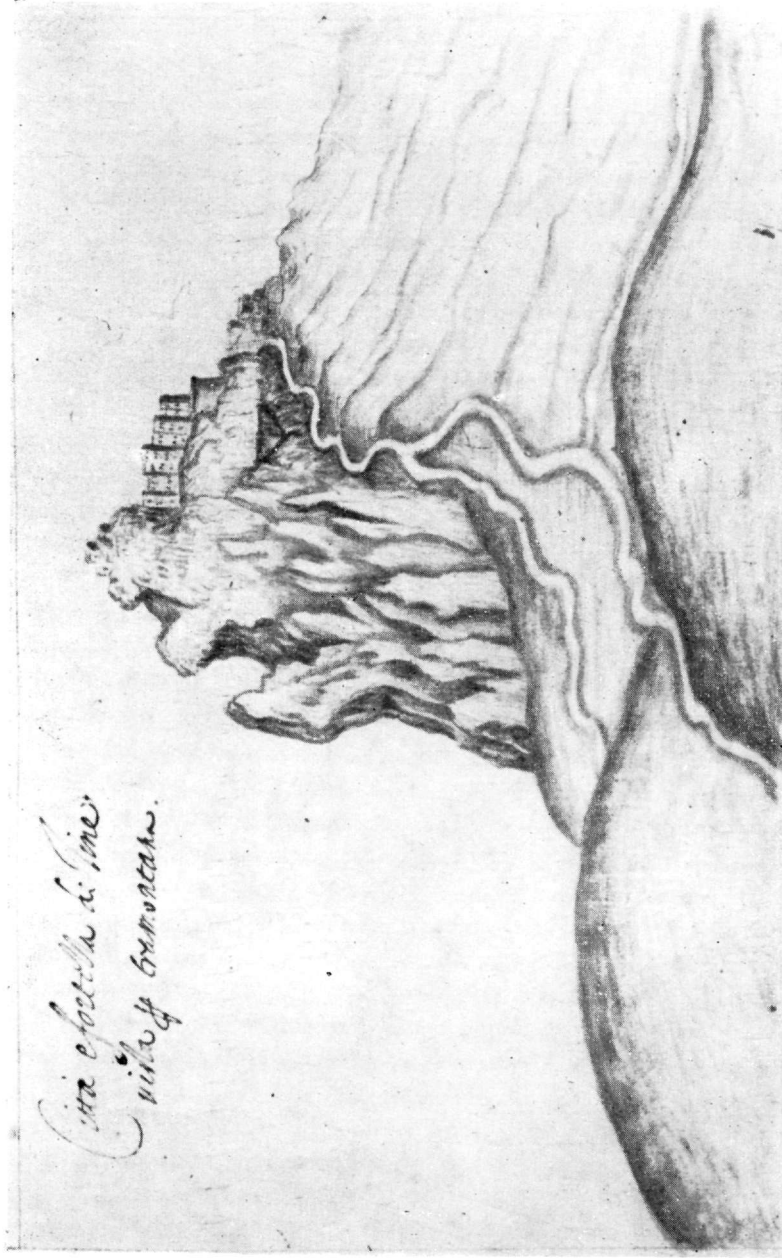
Σχετικὸ φαινόμενο παρατηρεῖται καί στὰ μέλη τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, ὅπου ἦταν γραμμένα ἄτομα συγγενικὰ τοῦ ρέκτορος, πού δίχως νὰ φέρουν ὀπλισμὸ, οὔτε νὰ ἀσκοῦν τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα, ἐπαιρναν μισθὸ, ζημιώνοντας καί οἰκονομικὰ καί ἀμυντικὰ τὴν Τῆνο. Ὁ Pasqualigo, ἀπαγορεύει στοὺς ρέκτορες νὰ ἐγγράφουν ὡς μέλη τῆς φρουρᾶς συγγενεῖς τους, μὲ ποινὴ νὰ ἀποζημιώσουν τὸ δημόσιον οἱ ἴδιοι γιὰ ὅσους μισθοὺς ἔλαβαν οἱ συγγενεῖς τους, καί ἐπὶ πλέον, πρόστιμο, τέσσερα *zecchini* γιὰ κάθε μισθό. Ἀπαγορεύεται ἐπίσης στοὺς ρέκτορες νὰ χρησιμοποιοῦν τοὺς στρατιῶτες σὲ ἀτομικὰς τους ὑπηρεσίες.²

Ἐνα χρόνον ἀργότερα, φαίνεται, ὅτι ἡ κατάστασι εἶχε παραμείνει ἡ ἴδια, παρὰ τίς αὐστηρὰς διατάξεις τοῦ Pasqualigo. Κανεὶς δὲν ἀσκεῖ εὐσυνείδητα τὰ καθήκοντά του. Ὁ γραφέας ἀδιαφορεῖ σχετικὰ μὲ τὴ διαταγὴ νὰ ἐγγρά-

1. Φαίνεται ὅτι, ὅπως σήμερον ἀνάβουν φωτιές κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγ. Γιάννη τοῦ Ριγανᾶ, ἀνάλογο φαινόμενον θὰ συνέβαινε στὴν Τῆνο, κατὰ τὴν περίοδον πού μᾶς ἀπασχολεῖ κατὰ τίς γιορτὰς τῶν τριῶν αὐτῶν ἁγίων. Σχετικὰ μὲ Ἁγίου Βίτο, βλ. τὸ νεώτατον ἔργον τῶν κληρικῶν S. TRAMONTIN, A. NIERO, G. MUSOLINO, E. CANDIANI, *Il Culto dei Santi a Venezia*, Βενετία, 1965, ἰδίως στίς σελίδες 138 καί 220-1.

2. Βλ. δημοσιευόμενα ἐγγραφα ἀρ. 1, 9.

3. Βλ. δημοσιευόμενα ἐγγραφα, ἀρ. 10.

*Candia episcopi di Candia
villae et burgores.*

Πόλι καὶ Κάστρο τῆς Τήνου, 1631.

(Raffaello Monanni : Descrizione topografica di Candia, Μαρκεζινή Βιβλιοθήκη Μss. It. Cl. VII 889[7798]).

φη στους στρατιωτικούς καταλόγους τὰ άτομα πού πρέπει νὰ ὑπηρετήσουν. Οἱ ἔμμισθοι παραμένουν ἀργόσχολοι, δίχως νὰ ἐξασκοῦνται στὰ στρατιωτικά. Οἱ πρόκριτοι, δὲν φροντίζουν γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμό τοῦ στρατοῦ σὲ ὅπλα καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα. Οἱ χωρικοὶ πού προσλαμβάνονται στὶς cernide, δείχνουν ὀλοκληρωτικὴ ἀδιαφορία καὶ ἀπειθεία. Ἀναλύοντας τὸ ζήτημα, ὁ Ferrari¹, σημειώνει πὼς αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ ἄλλο λόγο, παρὰ ἀπὸ τὸ νὰ βλέπουν, πὼς ἀντὶ νὰ ἐξασκοῦνται στὰ στρατιωτικά, ἐκτελοῦν κάθε εἶδους ἀγγαρεία, δίχως τὸ παραμικρὸ εὐεργέτημα. Οἱ ἐκατόνταρχοι δὲν ἐκτελοῦν καμμία ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις τους. Δὲν ἔχουν διάθεσι νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν Capitano, οὔτε φροντίζουν γιὰ τὴν ἐξάσκησι τῶν στρατιωτῶν τους, ἀλλὰ, ἀντίθετα, τοὺς ἀγγαρεύουν νὰ καλλιεργοῦν τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ χωράφια τους, δίχως ἀμοιβή. Ὁ ἴδιος προτείνει νὰ καταργηθῇ ὁ θεσμὸς τῶν ἐκατοντάρχων, ὀρίζοντας ἀπὸ κάθε χωριὸ ἓνα ἄμισθο δεκανέα (caporale), μὲ μόνον προνόμιο, τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς ἀγγαρεῖες. Τὸ ὄφελος θὰ εἶναι διπλό: καὶ τὸ δημόσιο θὰ ἔχῃ οἰκονομία σημαντικὴ — διακόσια σαράντα δουκάτα τὸ χρόνο — ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιῶτες τῶν cernide θὰ ἀνακουφισθοῦν ἀπὸ τὶς πιέσεις καὶ τὴν ἐκμετάλλευσι. Τὴν διαπίστωσι τοῦ Ferrari, ὑποστηρίζει καὶ ὁ Franchi, πού μιλώντας γιὰ τὸ πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξευρεθοῦν χρήματα, ἀναφέρεται στὸ μισθὸ τῶν ἐκατόνταρχων, «l'inutile stipendio che tirano quelli cinque centurioni delle ordinanze.»² Εἶναι ἀντλημένες μέσα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα οἱ διαπιστώσεις τοῦ Ferrari καὶ ἀντικειμενικὲς οἱ λύσεις πού προτείνει. Εἶναι ἀπαραίτητος ἓνας ἱκανὸς ἀρχηγὸς γιὰ τὸ στρατό. Καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ διορισθῇ, ἔμμισθος, ἓνας ἀπὸ ἐκείνους πού «κάθονται στὶς πλατεῖες δίχως νὰ προσφέρουν καμμιάν ὑπηρεσία» καὶ νὰ καταπιαστῇ μὲ τὴν ἐκπαίδευσι τῶν στρατιωτῶν, πού, ἀνεκπαίδευτοι καὶ δίχως κατάλληλον ὄπλισμό, ἔχουν φθάσει στὴν «ἔσχατη ἀνάγκη». Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ ἐξοπλισθοῦν τουλάχιστον ἓκατὸν άτομα μὲ μουσκέττο, καὶ κάπου τριακόσιοι μὲ ἀρκεβούζιο. Καὶ τέλος, οἱ ἀκτοφρουρές ἐδῶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Capitano, νὰ ἀντιληφθῇ τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος καὶ νὰ ἀσκεῖ ὁ ἴδιος, ἢ οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του, τὴν ἐπιθεώρησι τῶν ἀκτοφρουρῶν, «levando a fatto le visite delli zaffi che solamente per mangiare si fanno al presente».

Ὁ Σύνδικος Nicolò Valier, πού τελικὰ ἐμελέτησε τὴν ἔκθεσι τοῦ Ferrari, φαίνεται, ὅτι, ὄχι μόνον χρησιμοποίησε τὰ στοιχεῖα πού προσφέρει, ἀλλὰ ἔβαλε σὲ ἐφαρμογὴ καὶ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς προτάσεις του. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσι τῶν cernide, ὀρίζει, «che da alcuno non debba esser impedito il far l'essercitio sudetto... proibendo a qualsisij persona che non ardi-

1. ERMANNO ARMAO, ὁ. π., σ. 49-51.

2. A. FRANCHI, ὁ. π., σ. 74.

sca impiegare esse cernide in altri servitij se non all'essercitio solo delle mostre in quelli giorni però che saranno chiamati per l'effetto sudetto, nel quale debbano tutti a bonissima hora indifferentemente concorrere cosi li soldati come li loro offitiali...»¹ Κάτω από τις λέξεις «in altri servitij» πρέπει να έννοηθούν όλες οι άγγαρεΐς που οι επί κεφαλής ύποχρέωναν τους στρατιώτες να έκτελούν και που άποτελοΰσαν προσωπική έξυπρήτησι τών ίδιων τών άξιωματούχων.

Τò κράτος, προσπαθοΰσε να κατανοήση τὰ προβλήματα και τις δυσκολίες τής μικρής κτήσεως, να μελετήση τι σδυνατές λύσεις και, με τις άυστηρές διατάξεις τών έπισήμων άντιπροσώπων τής Γαληνότατης, να επιβάλη εύνομία. Οι κάτοικοι ήταν πρόθυμοι να τήν δεχθούν. Άπομονωμένοι έξ άλλου, μόνον στη Βενετική Δημοκρατία μπορούσαν να έλπίζουν για βοήθεια έναντίον τών Τούρκων². Πολύ χαρακτηριστικά γράφει ο Hofmann «essendo l'isola posta come ultimo lembo della dominazione veneziana in mezzo alle possessioni dell'impero ottomano, ed inoltre minacciata da incursioni di corsari, la Repubblica Veneta prendeva ordinariamente grande cura della difesa militare di Tinos...» Και αυτό, πράγματι, διαφαίνεται μέσα από τις διατάξεις τών Συνδίκων. Παράλληλα όμως διαφαίνεται και ή χαμηλή στάθμη όπου είχε οδηγηθή ή Τήνος, από τους βενετούς διοικητικούς ύπαλλήλους που έδρευαν στο νησί. Η άμυνα τής Τήνου, όχι μόνον κατά τὰ τέλη του ΙΖ' αΐωνα, όπως όμολογεί ο Hofmann, μα ήδη από τις άρχές του αΐωνα αυτού, είχε έλλείψεις έγκληματικές.

Άνθρωποι μικροί, έστω και αν προέρχονταν από οικογένειες πατρικίων, οι βενετοί διοικητές τής Τήνου δεν είχαν κατανοήσει όσο έπρεπε, ούτε τη σημασία του νησιού, ούτε τη σημασία τών καιρών. Και συντελοΰσαν με τήν άδιαφορία τους, στο να γίνωνται γράμμα κενό τὰ διατάγματα και ή άμυνα τής Τήνου άμφίβολη.

Ίσως είναι ύπερβολή, μα θα ύπάρχει, έπειτα από όσα έχουν έκτεθή, άρκετή αλήθεια σ' όσα γράφει, ένα αΐωνα κατόπιν, ο Tournefort, λίγο πριν από τήν πτώσι τής Τήνου· ότι δηλαδή σε κάθε χωριό ύπάρχει ένας λόχος στρατιωτών και ότι στο Κάστρο φρουρούν δεκατέσσερις έλεεινοί στρατιώτες.

1. Archivio di Stato di Venezia, Terminationi. . . Nicolò Valier, δ. π. φ. 45r.

2. Πρβ. VIC. CORONELLI, δ. π., σ. 231.

3. GIORGIO HOFMANN S. J., δ. π., σ. 13.

4. M. PITTON de TOURNEFORT, Relation d'un voyage du Levant..., Λυών, 1727, τόμ. II, σ. 47. 'Ο Ε. Αρμαο (δ. π., σ. 102) άντικρούει τόν Tournefort και όσους «κυρίως "Έλληνες συγγραφείς» τόν χρησιμοποιούν σαν πηγή, σχετικά με τήν στρατιωτική κατάστασι στην Τήνο, που ο ίδιος άντιλαμβάνεται διαφορετική. Πρέπει όμως να σημειωθή ότι αναλύοντας τὰ καλά κυρίως σημεία από τήν έκθεσι του Ferrari, καθώς και τις

Μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ἡ ἀδιαφορία τῶν τοπικῶν διοικητικῶν ὀργάνων ὀδηγεῖ τὴν Τήνον στὴν ὀριστικὴ πτώσι καὶ με αὐτήν, στὴν ἐξαφάνισι κάθε ἔχρους βενετικῆς κυριαρχίας στὴν Ἀνατολή.

προτάσεις του, δὲν εἰσδύει, ὥστε νὰ ἰδῆ τις ἀφορμὲς τῆς καταστάσεως καὶ σχηματίζει ἀτελεῆ εἰκόνα, ἐνῶ ἀπὸ ὑπερβολικὸ ζῆλο, ἐξιδανικεύει τὴν κατάστασι. Ὅρθά παρατηρεῖ ὁ Hofmann (Tinos nel secolo XVII, σ. 596) «le note esplicative dell' illustre autore. . . sono qualche volta troppo favorevoli al Governo veneto del secolo XVII.»

Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

Ordini lasciati per il buon governo dell' isola et fortezza di Tine dall' Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo s(igno)r Zuane Pasq(ualig)o Prored(ito)r et Inq(uisito)r G(e)n(er)al in Oriente'.

(Archivio di Stato di Venezia - Secreta, Materie miste notabili, τετράδιο 72)

1 - 29 'Ιουνίου 1613

1. Τήνιοι στρατιώτες: 1 'Ιουνίου 1613, φ. 1v - 2r

Περίληψη: 'Ο 'Ιω. Pasqualigo, διαπιστώνει, ότι μεταξύ τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς τοῦ Κάστρου, ὑπάρχουν πολλοί, γεννημένοι στήν Τήνο, ἢ πού ἔχουν ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ μόνιμα, ἐνῶ ἄλλοι, ἀναφέρονται μέ πλαστά ὀνόματα στοὺς στρατιωτικούς καταλόγους, ἀποφεύγοντας ἔτσι τίς καθωρισμένες ὑπηρεσίες. Διατάζει, ὅτι κάθε στρατιώτης πρέπει νά καταστήσῃ γνωστό, ἐάν γεννήθηκε στό Κάστρο ἢ στό νησί τῆς Τήνου, ἐάν ἔχη συνάψει γάμο μέ Τήνια καί ἐάν εἶναι γραμμένος στοὺς στρατιωτικούς καταλόγους. Σέ περίπτωση παραβάσεως τῆς ἐντολῆς αὐτῆς νά ἐπιβάλλεται ποινὴ τριῶν ἐτῶν φυλακίσεως· ὁ κατήγορος θά ἔχη 25 δουκάτα καί θά τηρῆται μυστικὸ τὸ ὄνομά του. 'Επί πλέον, ὅσοι μισθοδοτοῦνται ὡς στρατιωτικοί, πρέπει νά φέρουν τὸν ἀνάλογο ὄπλισμό, μέ ποινὴ νά ἀποδώσουν ὅλους τοὺς μισθοὺς πού ἔλαβαν.

φ. 1v Intendendo l' Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo s(igno)r Gio(vanni) Pasqualigo Prov(edito)r et Inq(uisito)r G(e)n(er)ale in Levante che nella militia del Pressidio di questa fortezza si ritrova numero grande di soldati, chi o sono nati in essa, o nell' isola, o vero si sono maritati con gente del paese, nel quale habitano loco et foco^a, oltre che nei publici rolli^a con nomi finti et simulati anno-

1. Δημοσιεύω ἐκεῖνες ἀπὸ τίς διατάξεις τοῦ Pasqualigo, πού ἀφοροῦν σέ ζητήματα στρατιωτικά. Διατηρῶ οὐσιαστικά τὴν ὀρθογραφία τοῦ κειμένου, νεωτερίζοντας μόνον σέ ὅ,τι διαφορετικά θά δυσκόλευε τὴν κατανόησί του. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νά εὐχαριστήσω τὴν δρ. M. Tiepolo, τὸν δρ. L. Lafranchi, τὴν δρ. B. Strina, τὴν δρ. L. Fortunato-Vitale, τὸν δρ. E. Vitale, τὴν κ. L. Vareton καί ἰδίως τὴν διδακτ. A. Benegnù, πού μέ διάθεσι πάντα συζήτησαν μαζί μου ὠρισμένα σημεῖα τοῦ κειμένου.

2. *habitar loco et foco*: κατοικῶ μόνιμα, πρβ. *tegnir uno a loco e foco*: συντηρῶ κάποιον, παρέχω στέγη σέ κάποιον (GIUSEPPE BOERIO, Dizionario del dialetto venetiano, Βενετία 1856, λ. loco).

3. *rollo, rolo*: κατάλογος ὀνομάτων· κυρίως χρησιμοποιεῖται μέ σημασία στρατιωτικοῦ καταλόγου πρβ. ἰταλ. ruolo (NICOLA ZINGARELLI, Vocabolario della lingua italiana, ἐκδ. VIII, Βολωνία, 1964).

tati, et altri ancora che non fanno le ordinarie fattioni; però fa sua Eccellenza pubblicamente sapere a cadauno delli compresi come di sopra che nel passare alla banca¹, debbi palesare, se è nato nella fortezza et isola, se è maritato in essa, et se ha nome supposito nei rolli, che non incorrerà in pena veruna² come all'incontro non palesando il vero al presente, et sarà il transgressore di questo ordine accusato, sarà condannato irremisibilmente tre anni in galera, l'accusatore haverà vinticinque ducati di beneficio et sarà tenuto secreto. Et di più ordina Sua S(ignoria) Ecc(ellentissi)ma, che tutti quelli che tirano paga da soldati o vero da ufficiali debbano portar le loro debite arme sotto pena di restituir tutte le paghe riscosse.

φ.2r Adi antedetto fù pub(lica)to il sop(rascrit)to proclama alla banca, per Paruta da Forlin tamburo della comp(agn)ia del s(igno)r Gover(nato)re et per D(ome)nego da Turin Tamburo della compagnia del cap(ita)n Seb(astia)n de Bonis.

2. Ἀκρόασι παραπόνων στρατιωτῶν : 3 Ἰουνίου 1613, φ. 3r

Περίληψι: Ὁ Ἰω. Pasqualigo, γιὰ νὰ δείξῃ στοὺς στρατιῶτες τὸ βαθμὸ τῆς στοργῆς ποὺ τρέφει γι' αὐτούς, καλεῖ ὅσους νιώθουν ὅτι τοὺς ἀδικοῦν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν Καγκελλαρία καὶ νὰ καταγγείλουν τὶς ἀδικίες ἀνυπογράφως. Διαβεβαιώνει, ὅτι θὰ φροντίσῃ νὰ ἀποδοθῇ τὸ δίκαιο, καὶ νὰ τηρηθῇ μυστικότητα γύρω ἀπὸ καταγγέλλοντα καὶ καταγγελία.

φ.3r Volendo l'III(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo s(igno)r Gio(vanni) Pasqualigo P(rovedito)r et Inq(uisito)r G(e)n(er)ale in Levante dar a conoscer alla militia di questo Pressidio in che grado di affettione sia presso Sua Eccell(en)za in corrispondenza di quella della Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca per apportare a cadauno ogni mag(gio)r suffraggio col presente pub(li)co proclama invita tutti li soldati che si sentissero aggravati da capitani o vero ufficiali che con estorsioni et con altri indecenti termini li havessero maltrattati, a comparere alla cancellaria di Sua Ecc(ellen)za, a querelare et denontiare li gravami et con polize³ segrete et senza sottoscrittione, che da Sua Ecc(ellen)za sarà abbracciata ogni occa-

1. *banca*: τόπος κατατάξεως ἢ πληρωμῆς στρατιωτῶν (Zingarelli).

2. *veruno* < vere unus > κάποιος (Zingarelli).

3. *poliza, polizza*: γραμμένο δελτάριο, ἔγγραφο καταγγελία (Boerio, Zingarelli).

sione di benificare cadauno in quello che la giust(izi)a ricercarà et li denontianti, come le denontie tutte, saranno tenute segrete.

Adi 3 Giugno 1613

fù publicato il sop(rascrit)to proclama soto la loggia pub(li)ca in p(iazz)a.

3. Φροντίδα για πρόληψη πυρκαϊᾶς : (28 Ἰουνίου 1613) φ. 19r-v
Περίληψη: Παρατηρεῖται, ὅτι κάτοικοι τοῦ Κάστρου ἀνάβουν φωτιές σέ σημεῖα ἀνοικτὰ τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τοὺς βορεινοὺς ἀνέμους ποὺ σχεδὸν διαρκῶς πνέουν, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ πιάσουν φωτιά οἱ ἀποθη-
 κες πυρομαχικῶν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ μεταδωθῇ στὰ σπίτια, ἀπαγορεύει ὁ Ἰω. Pasqualigo, στοὺς Τηνίους νὰ ἀνάβουν φωτιές σέ δρόμους ἢ ἄλ-
 λα σημεῖα, ἢ νὰ πυροβολοῦν μὲ τὸ ἀρκεβούζι τῆ νύκτα, μὲ ποινὴ φυλα-
 κίσεως γιὰ 3 χρόνια. Οἱ κατὰ καιροὺς ρέκτορες, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ
 φροντίζουν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως, μὲ ποινὴ, σὲ περίπτωσι
 παραβάσεως, νὰ καταβάλουν πρόστιμο 500 δουκάτων, προοριζόμενα γιὰ
 τὸν Ναύσταθμο τῆς Βενετίας. Ἐπὶ πλέον, ὁ ἐκάστοτε Διοικητῆς καὶ ὁ
 Sargente Maggiore νὰ ὀργανώνουν εἰδικές περιπόλους, καὶ κυρίως κατὰ
 τὴν παραμονὴ καὶ τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη, τοῦ Ἀγ.
 Πέτρου καὶ τοῦ Ἀγ. Βίτου, μὲ ἐντολὴ νὰ συλλαμβάνουν ὅποιον παρα-
 βαίνει εἴτε τὴν ἡμέρα, εἴτε τὴν νύκτα, τὴν διαταγή.

φ.19r L'Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo s(igno)r Proved(ito)r et
 Inquisitor General antedetto havendo veduto con molta displicen-
 za dell'animo suo, et a rossore de chi non dovrebbe conceder si
 notevole inconveniente in questa fortezza che la notte sia permes-
 so a cadauno il far fuochi sopra le terrazze et in tempo che regna-
 no li venti da tramontana che per l'impeto suo portano universal-
 mente il fuoco per le case della fortezza con quello evidente peri-
 colo di attaccare le monitioni, che ogn'uno che non dorma le può
 benissimo conoscere; nè volendo Sua Ecc(ellen)za che abusi di
 cosi pernitiiosa natura passi più a lungo in essemplio come neanco
 che doppo dato il nome in fortezza tanto gelosa veghino sbarate
 molte archibugiate con pregiud(izi)o notabile della sicurtà
 et riputatione di d(ett)a fortezza, commanda però Sua Ecc(el-
 len)za che in pena d'anni tre di galea per cad(aun)o sia chi
 si voglia et non essendo buono di star altrettanto in prigione ser-
 rata che alcuno mai più nell'avvenire ardischi per qualsi voglia
 causa di far fuochi sopra esse terrazze, ne tampoco nelle pub(li-
 ch)e strade ne meno sbarar archibugiate doppo serrata la porta,

et che il nome corre commettendo al Cl(arissim)o Rettore et successori, che in pena di duc(ati) cinquecento applicati all'Arsenal in Venetia debbano in tutte le sue parti far essequire il presente ordine et al Gover(nato)re et Sargente Maggiore che di tempo in tempo saranno imposte particolarmente che nelle vigilie et feste di S(an) Giovanni, San Pietro et S(an) Vido, debbino far caminar la patuglia¹ per cadauna strada publica, et sopra le terrazze, et ritrovando alcuno che faci fuochi, o sbari archibuggiate immediate debbano farli passare in corpo di guardia perchè dal Rettore mandati priggioni la giust(izi)a possi conseguire il suo devuto effetto et il reo il condegno castigo, proibendo a cadauno in tutto il tempo dell'anno, cosi di giorno, come di notte, il poter far fuoco per qualsi voglia occasione sopra le terrazze ne meno di notte scaricare φ.19v archibuggiate, come di sopra // et ciò perchè essendo la fortezza a guisa di pigna² et regnando per ordinario le tramontane fortunevoli, attaccandosi il fuoco ad una casa senza dubbio la fortezza si abbruggiarebbe, et però con l'auth(orit)à del Generalato suo comanda con il presente proclama da chi aspetta sia interamente osservato.

4. Χρόνος πραγματοποίησεως γενικῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων: (28 Ἰουνίου 1613) φ. 19v-20r

Περίληψη: Οἱ γενικὲς ἀσκήσεις (mostre), ἀναγκαῖες γιὰ τὴν ἐκπαίδευσι τῶν τοπικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, εἶχαν καθορισθῆ ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπο τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας στὸν ἀριθμὸ 12 τὸ χρόνο, ἐνεργούμενες ἀπὸ τὸν Καπιτάνο. Τὶς ἀσκήσεις ὅμως πραγματοποιοῦσαν ἀδιακρίτως, καὶ σὲ ἐποχὴ πού οἱ ἀσκούμενοι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφιερώνονταν στὶς ἀγροτικὲς τους ἀσχολίες, ἐνῶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὶς παραμελοῦσαν. Ὅριζει, λοιπόν, ὁ Ἴω. Pasqualigo, νὰ συμπτυχθοῦν χρονικὰ οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς στοὺς μῆνες Μάρτιο, Ἀπρίλιο, Ἰούλιο καὶ Αὐγούστο, ὅποτε οἱ ἀγροτικὲς ἀσχολίες εἶναι περιορισμένες. Γιὰ νὰ μὴ περιορισθῆ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τους, σὲ καθένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μῆνες, διατάζει, νὰ γίνονται τρεῖς ἀσκήσεις. Κι' ἐπειδὴ εἶχαν παραμεληθῆ στὸν χρόνο αὐτὸ τέσσερις, νὰ προστεθῆ ἀπὸ μία στὸν κάθε μῆνα. Ἐπιβάλλει ποινὴ στέρησης ψήφου στὸν ρέκτορα γιὰ δυὸ χρόνια, καὶ στὸν Καπιτάνο νὰ χάσῃ τὸ ἐπίδομα πού παίρνει γιὰ τὶς ἀσκήσεις, γιὰ ἓνα χρόνο, σὲ περίπτω-

1. *patuglia*, *pattuglia*, *patugia*: ἀπαντᾶ καὶ *batugia*: περίπολος (Boerio).

2. *pigna*, *pina*: κουκουνάρι (Boerio-Zingarelli).

σι πού παραμελήσουν ἢ ἐνεργήσουν ἔξω ἀπὸ τοὺς καθωρισμένους μῆνες μιὰν ἄσκησιν.

- φ.19v Noi Gio(vanni) Pasqualigo Prov(edito)r et Inq(uisito)r G(e)n(er)ale in Levante essendo stato con molta pruienza nelli anni a dietro da pub(li)co rappresentante ordinato che per la necessaria et dovuta educatione delle genti delle cernide, dal cap(itan)o di esse, siano fatte fare dodeci mostre all'anno, le quali usandosi commandare in tempo che li contadini sono occupati et impediti nelli essercitij et bisogni della campagna, et vogliono piutosto, che abbandonarli, lasciarsi appuntare, o vero tralasciare il fare le raccolte alla stagion propria et consueta, nel che correndo, et per una parte et per l'altra interesse grande a poveri villani con l'auth(or)ità del Generalato nostro per vietare simili abusi introdotti, havendo presa parte con infirmatione della communità nella quale li contadini siano meno occupati, che si restringe in soli quatro mesi, commettemo perciò, che esso cap(itan)o delle cernide nell'avenire non possi intimare le mostre, se non nel mese di Marzo, Aprile, Luglio et Agosto, ne'quali le facende rurali cessano assai, et in questi quatro mesi farà fare tutte le dodeci mostre nel modo et ordine statuito dal Cl(arissim)o Sindico, distribuendole tre per cad(au)n mese eccetto che questo p(rim)o anno, che per esserne state tralasciate quatro, ne'med(esim)i quatro mesi volemo che ne faci fare una di più per mese, et ciò perché siano fatte tutte, et non tralasciate mai in qualsivoglia tempo; sia pena in caso di transgressione//al Cl(arissim)o Rettore di non poter andar a capello¹ per anni due et al Cap(itan)o di perder li utili che cava di esse mostre per anno uno, se fuori di detti mesi le faranno fare, o vero se in essi ne lascieranno fuori alc(un)a.

5. Συντήρησι στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ: 28 Ἰουνίου 1613, φ. 22r-v.
Περίληψη: Κατὰ τὴν ἐπιθεώρησι πού ἐνήργησε ὁ Ἰω. Pasqualigo στὸ στρατιωτικὸ ὑλικό, διαπίστωσε ὅτι εὕρισκεται σὲ ἄθλια κατάστασι, παρ' ὄλο πού μὲ μεγάλη δημόσια δαπάνη ὑπάρχει εἰδικὰ διορισμένος φροντιστής, μὲ μοναδικό του ἔργο τὴ διαφύλαξι τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ, ὁ Gio(vanni) Battista da Trento καὶ μὲ μισθὸ ἐξῆντα δύο δουκάτα τὸ χρό-

1. *andar a capello* (γρ. *cappello*)· ψηφίζω. Πρβ. *chiamar a capelo*· καλῶ σὲ ψηφοφορία τὰ μέλη τοῦ *Maggior Consiglio*. (Boerio).

νο. Κατὰ συνέπεια διατάζει τὸν ρέκτορα Antonio Michiel νὰ παύσῃ τὸν φροντιστὴ, ἀφαιρῶντας τοῦ τὸν μισθό. Νὰ μὴ διορισθῇ προσέτι ἄλλος φροντιστὴς ὥσπου νὰ σταλοῦν νέα ὑλικά. Ὁ διορισμὸς τοῦ νέου νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν General di Candia, ὥστε νὰ εἶναι ἄξιος καὶ κατάλληλος γιὰ τὴ διαφύλαξι καὶ συντήρησι τοῦ ὑλικοῦ.

- φ.22r Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, havendo nella revisione che habbiamo fatta delle monitioni et armaria di questa città trovato, che le armi sono malis(sim)o tenute non ostante che con grave spesa, et interesse publico si mantenghi un armarolo per la sola custodia di esse, per il mancamento del quale le corrazze, spade, et ogn'altra arma sono rugini, guaste et affatto inutili da potersi adoprare, godendo Gio(vanni) Battista da Trento al presente armarolo il benef(ici)o di ducati sessanta due all'anno, che tanto non vagliano le armi, che al presente si trovano nella monitione, essendo nato cosi notabil inconveniente per pura nègligenza et dapocagine sua, per
- φ.22 degna ricompensa//di che commettemo a voi Cl(arissim)o s(igno)r Ant(oni)o Michiel Rettor, che immed(iatament)e lo debbiate cascare dal carico sud(ett)o levandoli il salario con tutti li focilli, folli et qualsivoglia altro apprestame(nt)o spettante alla sua professione di ragione di Sua Ser(eni)tà da esser posti tutti nella monitione, non dovendo Voi Cl(arissim)o Rettor presente, nè successori mettere armarolo, se p(rim)a non saranno mandate qui nove armi, et di esso armarolo fattine la nomine dall'Ecc(ellentissim)o G(e)n(er)al di Candia, acciò sia mandato soggetto atto, et sufficiente a custodirle et mantenerle nette.

Data in Thine alli 28 Zugno 1613

6. Μισθοδοσία στρατιωτῶν: (29 Ἰουνίου 1613) φ. 23v - 24r

Περίληψι: Διαπιστώνεται, ὅτι κατὰ τὴν μισθοδοσία τῆς φρουρᾶς τοῦ Κάστρου, δὲν χορηγεῖται ὅλος ὁ δικαιούμενος μισθὸς στοὺς μουσκετοφόρους, ἀλλὰ μόνον μισθὸς χειριστῆ ἀρκεβούζιου καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ μηνός, παραδίδεται ἡ διαφορά στὰ χέρια τοῦ Διοικητῆ καὶ τοῦ Καπιτάνου.

Κατὰ τρόπον ἀνάλογο, οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ ἀναλαμβάνουν τὰ ἐπιδόματα τῶν ὀπλιτῶν δίχως νὰ παρουσιάζουν τοὺς δικαιούχους, ἢ τοῦλάχιστο κατάλογο τῶν ὀνομάτων τους. Ὁ Ἰω. Pasqualigo, ὀρίζει, ὅτι ἀπαγορεύεται στὸ ἐξῆς νὰ παραδίδονται στὸν Διοικητῆ ἢ τὸν Καπιτάνο ἡ διαφορά τοῦ μισθοῦ καὶ τὰ ἐπιδόματα, ἀλλὰ αὐτοπροσώπως στοὺς

μουσκετοφόρους όλόκληρος ὁ μισθὸς σύμφωνα με τὴ διαταγὴ τοῦ Δόγη, καὶ μετὰ τὴν κατὰ μῆνα πληρωμὴ νὰ παρουσιάζεται κατάλογος μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν ποὺ δικαιοῦνται ἐπιδόματα, καὶ νὰ τὰ χορηγῇ ὁ ρέκτωρ στοὺς ἴδιους τοὺς δικαιούχους. Ὁρίζεται προσέτι, ὅτι τὸ ἐπίδομα γιὰ τὸν μουσκετοφόρο δὲν πρέπει νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ τρεῖς λίρες, οὔτε πάνω ἀπὸ ἕξη λίρες γιὰ τὸν χειριστὴ ἀρκεβουζίου. Κανεὶς ἄλλος, ἀξιωματικὸς, τυμπανιστὴς κ.λ.π. δὲν δικαιοῦται νὰ παίρνη ἐπίδομα. Σὲ περίπτωσι παραβάσεως, ὀρίζεται πρόστιμο στὸν ρέκτορα 300 δουκάτα προοριζόμενα γιὰ τὸν Ναύσταθμο τῆς Βενετίας, καὶ 100 τζεκινία στὸν Διοικητὴ καὶ τὸν Καπιτάνο. Ὁ Γραμματέας, νὰ τηρῇ φάκελλο μετὰ τοὺς καταλόγους τῶν στρατιωτῶν ποὺ παίρνουν ἐπιδόματα, καὶ νὰ καταγράψῃ τὰ ὀνόματά τους σὲ βιβλίο, ὥστε ὁ καθένας νὰ ἔχῃ τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγχῃ τὸ πῶς μοιράστηκαν τὰ χρήματα αὐτά, μετὰ πονὴ στὸν Γραμματέα 18 μῆνες φυλακῆ, καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἢ πονὴ, τὸ διπλάσιο, καθὼς καὶ μετὰ ὀριστικὴ ἀπομάκρυνσί του ἀπὸ τὴν Καγκελλαρία. Νὰ ἔχῃ ἐπίσης ἄλλο ἓνα βιβλίο, ὅπου νὰ καταγραφοῦν οἱ κατάλογοι ὄλων τῶν στρατιωτῶν μετὰ τοὺς ἀντίστοιχους μισθοὺς ἀμέσως μετὰ ἀπὸ κάθε μισθοδοσίᾳ, ὁ ρέκτωρ, νὰ ἀθροίζῃ τὰ ποσὰ τῶν μισθῶν καὶ νὰ ὑπογράψῃ ἀπὸ κάτω ἰδιοχειρῶς. Καθένας ἔχει δικαίωμα νὰ καταγγεῖλῃ γιὰ παράβασι τὸν ρέκτορα πρὸς τὸν General in Candia ἢ τὸν Capitano Grande. Τέλος διατάζει νὰ διαγραφοῦν ὅσοι ἀξιωματικοὶ στοὺς δύο λόχους τῆς φρουρᾶς εἶναι Τήνιοι, καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ξένους ποὺ νὰ μὴν ἔχουν καμμία συγγένεια μετὰ τὸ νησί, μετὰ πονὴ στὸν Κυβερνήτη καὶ τὸν Καπιτάνο, νὰ πληρώσουν ἀπὸ τὰ δικά τους, ὅσους μισθοὺς θὰ πάρουν στὸ ἕξῃς Τήνιοι ἀξιωματικοί.

φ.23v Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, havendo veduto con molto ramarico nostro esser introdotta conseguenza di pessima natura a pregiudicio della disposit(ion)e pub(li)ca mentre vengono pagate le compagnie di questo presidio perchè non è dato alli moschettieri intieramente la sua paga alla banca, ma solamente paga di archibusiero et poi alla mità del mese in mano del Governatore et Cap(itan)o consegnato l'accrescimento, uso consueto farsi parimente nella dispensa di caposoldi¹ de quali si esborsano li danari senza che siano apresentati li soldati, nè meno fatta la poliza delli nomi loro. Al che vo-

1. *Caposoldo*· *capisoldo*· ἐπίδομα στρατιωτικὸ γιὰ ἔκτακτη ὑπηρεσία (βλ. ἄλλες σημασίες στὸν Zingarelli).

lendo noi rimediare perchè nel avvenire si mala corutella più a lungo non passi in essemplio, commettemo con l'authorità suprema del Generalato nostro al Rettor presente et successori che mai più nel avvenire habbino a dare esso accrescimento di paghe, et caposoldi nelle mani del Gov(ernato)r et Cap(itan)o presenti et che di tempo in tempo saranno, ma ogni mese quando si farano le paghe dare alli moschettieri la sua paga intiera, giusta la mente di Sua Ser(eni)tà et fatti essi pagamenti debbano il Gov(ernato)r et Cap(itan)o presentar le polize loro di caposoldi con li soldati che doverano riceverli, li quali saranno annotati in essa poliza et il Rettore ad essi soldati benefitiati farà dare in propria mano li caposoldi, acciò di quelli possano servirsene a suo beneplacito senza obligo di porli nel morione; ordinando anco che a cad(au)n moschettiero non seli possi dare più di lire tre di caposoldo et all'archibugiero lire sei, nè altri ufficiali, tamburi ragazzi delle compagnie possino ricevere capisoldi, sotto pena al Cl(arissim)o Rettore, in caso di transgressione al presente ordine di ducati 300, app(lica)-
φ.24r ti all'Arsenal di Ven(eti)a, // et al Gov(ernato)r et Cap(itan)o di cechini cento per cadauno et ogni volta applicati come di s(opr)a, nè possino il Gov(ernato)r et Cap(itan)o pretender cosa alc(un)a sopra li capisoldi, poichè liberi sono concessi da Sua Ser(eni)tà a sold(at)i dovendo il canc(ellie)ro cosi presente, come quelli che di tempo in tempo verano, tenere una filza di tutte le polize che saranno presentate delli benefitiati di essi capisoldi, et registrare in un libro, a questo solo effetto formato, li nomi di cad(aun)o di essi benefitiati, a fine che, si possi sempre vedere come siano stati dispensati, imponendo pena alli med(esim)i canc(ellie)ri in caso di transgressione, di mesi disdotto di galera, et non essendo habili, d'altro tanto tempo di priggione, et di perdere la cancellaria immediate, obligandoli in oltre a tener un altro libro, che sia cartato, sopra il quale debbano registrar li rolli delle militie con li pagamenti che di tempo in tempo saranno fatti, essendo tenuto il Cl(arissim)o Rettore di tirar la marena immed(iatament)e fatti essi pagamenti et sotto li med(esi)mi rolli sottoscrivarsi di propria mano, potendo cadauno con polize segrete denontiare all'Ecc(ellentissimo) G(e)n(er)ale in Candia et in sua absentia all'Ill(ustrissimo) Cap(itan)o Grande. La presente sia registata in Canc(ellari)a et publicata alla banca nel quartier della piazza, a chiara intelligenza di cadauno. Et perchè è stato ritrovato anco per particolar interesse, che nelle compagnie vengono annotati ufficiali,

che sono paesani, dell'isola, commettemo al Cl(arissim)o Rettore che alla p(rim)a pross(im)a paga che egli farà, debba farli cavar tutti, et far rimettere in simili carichi soldati forestieri, che non siano accasati, nè aparentati sopra questa isola, et questo sotto le pene institute di sopra, et al Gov(ernato)r et Cap(itan)o di restituir tutte le paghe che li officiali paesani che de cetero haveranno, dandole assolutamente al Rettore.

7. Τιμητικὲς βολές: (29 Ἰουνίου 1613) φ. 24r - 25v

Περίληψη: Ἀποδεικνύεται, ἀπὸ τὸν λογιστικὸ ἔλεγχο ποῦ ἔγινε στὴν διαχείρησι πυρομαχικῶν, ὅτι σὲ διάφορες περιστάσεις, ἀλλαγὴ ρέκτορος, ἄφιξι βαίλων Κωνσταντινουπόλεως κ.ἄ., κατὰ τὶς τιμητικὲς βολές, γίνεται κατὰχρησι πυρίτιδος, μὲ τὸ νὰ δαπανοῦνται συνήθως 200 λίβρες τῆ φορὰ. Συγκεκριμένα, στὴν ἄφιξι τοῦ Pasqualigo, δαπανήθηκαν 263 λίβρες. Ὁ Ἰω. Pasqualigo, ἀπαγορεύει, μὲ ποινὴ νὰ πληρῶσῃ ὁ ρέκτωρ τῆ δαπάνη, νὰ ρίχνονται πάνω ἀπὸ δώδεκα βολές, καὶ ὄχι πάνω ἀπὸ μία λίβρα πυρίτιδος σὲ κάθε βολή. Ἐπίσης, διαπιστώνεται ὅτι οἱ ρέκτορες δίνουν ἐντολὴ στὸν διαχειριστὴ πυρομαχικῶν, νὰ χορηγῇ μολύβι, πυρίτιδα, καὶ θρυαλλίδα, ἑκατοντάδες λίβρες, δῆθεν γιὰ χρῆσι τοῦ διοικητικοῦ μεγάρου καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, ἐνῶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν κυνηγοί, ποῦ ἔφερναν τὸ θήραμά τους στὸν ἐκάστοτε ρέκτορα. Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει στὸν Pasqualigo νὰ προβῇ σὲ δικαστικὴ ἐξέτασι τῆς ὑποθέσεως, ἀπαγορεύει ὅμως στοὺς ρέκτορες νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ προσωπικοὺς λόγους δημόσιο ὕλικό, μὲ ποινὴ νὰ ἐξορισθοῦν γιὰ τρία χρόνια, ἀπὸ τὸ Maggior Consiglio, καὶ στοὺς διαχειριστὲς τοῦ ὕλικοῦ, νὰ τὸ χορηγοῦν δίχως ρητὴ ἀναγραφὴ τῆς ποσότητος, ποιότητος, προορισμοῦ καὶ προσώπου ποῦ πρόκειται νὰ τὸ παραλάβῃ, μὲ ποινὴ φυλακίσεως γιὰ τρία χρόνια. Ἡ διαταγὴ, νὰ κοινοποιηθῇ στὸν General in Candia καὶ οἱ ρέκτορες νὰ θεωροῦνται χρεῶστες ἀπέναντί του.

- φ.24r Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, havendo veduto dalli conti che ha fatto il nostro ragionato al monitionero di questa fortezza, che nella mutatione delli Reggimenti, et nel venire sopra l'isola li Baili di Constantinopoli et altre occorrentie che si consuma una gran quantità di polvere, che rende meraviglia et danno grande al pub(li)co serv(iti)o, nè
 φ.24v volendo noi tolerare disordine di tanta importanza, che passi più lungamente in essemplio, però commettemo al Rettor pre(sen)te

et successori, che in pena di pagar del suo tutte le polveri, che nel avvenire si abbruggiassero contra il presente ordine et altrettanto più per pena che nell'avenire, nella mutatione di Regg(imen)ti et venuta di Baili, et altri publici Rapresentanti, non si possi salutare, se non con 12 coette¹, et darli di polvere una lira per coetta, che di questo modo si conserveranno le monitioni, havendo veduto mandati, che se ne abbruggiavano dusento lire per volta, et in particolar al nostro arrivo, se ne sono abbruggiate, dusento et sessanta tre lire; et perochè habbiamo anco ritrovato, che da certo tempo in quà, si ha costumato, che li Rettori davano mandati al monitionero, di centinaia di lire di piombo, polvere et corda, facendo scriver in essi mandati, per uso di Palazzo, et per far mostre, ma la verità è che lo dispensavano a cacciatori et archibusieri, li quali prendevano salvaticine d'ogni sorte, et le portavano ad essi Rettori; nè havendo noi potuto per la brevità del tempo et per la multiplicità delli affari far cader in processo così fatto disordine, et per non lasciare senza regola, et provissione effetto di così mala conseguenza, commettemo però al Rettor presente et successori, che in pena d'esser banditi tre anni del Mag(gio)r Cons(igli)o di Ven(eti)a, non habbino mai più a consumar le publiche monitioni in servitij privati et al monitionero presente, et successori in pena d'anni tre di galera, che per l'avenire non dia fuori delle moniti(on)i robba di sorte alcuna, se nel mandato non sarà specificato chiaramente, la quantità, qualità et peso delle robbe, che doverà esser cavata di monit(ion)e, et a qual fine sarà destinata, ponendo sopra esso mandato, anco, il nome de chi la doverà rip.
φ.25r vere // et così ordinamo che sia inviolabilmente essequito, sotto le pene sop(radet)te et del presente ord(in)e nostro, sia dato notitia all'Ecc(ellentissi)mo General in Candia, per esser fatti deb(it)ori li Rettori nelli suoi conti.

8. Ἐπιδιορθώσεις τείχους: (29 Ἰουνίου 1613) φ. 44r - 45r

Περίληψη: Παρατηροῦνται ἐλλείψεις στὸ τεῖχος, πού ὀφείλονται εἴτε σὲ μὴ ἀποπεράτωσι τῆς κατασκευῆς του, εἴτε σὲ φθορὰ πού σημειώθηκε στὸ μεταξὺ. Ἐπὶ πλέον, τὸ κυρίως κάστρο, δὲν διαθέτει χῶρο γιὰ

1. *coetta* (codetta: coeta de foghi artificiali: οὐρὰ πυροτεχνήματος // γραμμὴ πυρίτιδος, ἀνάμεσα στὴν κύρια μάζα πού πρόκειται νὰ ἀνατιναχθῆ καὶ σημείου πυροδοτήσεως (Boerio) // βολή.

τὴν προφύλαξι τῶν πυροβόλων. Σὲ ὠρισμένα σημεῖα, κυρίως πρὸς νότο καὶ νοτιοδυτικά, τὸ τεῖχος ἔχει πέσει, καὶ οἱ βροχὲς ἔχουν συμπληρώσει τὴν καταστροφή. Τὸ ἴδιο ἔχει καταστραφῆ καὶ ἡ σκάλα ποῦ ὀδηγεῖ στὸ Κάστρο. Ὁ Ἰω. Pasqualigo, δίνει ἐντολὴ στὸν ρέκτορα, νὰ φροντίσῃ, ὥστε οἱ στρατιῶτες καὶ ἡ ἀγγαρεία — ποῦ ἀπαγορεύεται στὸ ἐξῆς νὰ ἀπασχολεῖται σὲ ἰδιωτικὰ ἔργα — νὰ προβοῦν στὴν ἀνοικοδόμησί τους, δίχως δαπάνη τοῦ δημοσίου. Ἐπιβάλλεται ποινὴ στὸν ρέκτορα 25 τζεκινιῶν γιὰ κάθε φορὰ ποῦ ἡ ἀγγαρεία χρησιμοποιηθῆ σὲ ἰδιωτικὰ ἔργα, ἐὰν δὲ κάτι τέτοιο διαταχθῆ ἀπὸ τοὺς πρωτόγερους, ἢ ἐκατόνταρχους κ.λ.π., τοὺς ἐπιβάλλεται ποινὴ στερήσεως κάθε ἀναλόγου ἀξιώματος ποῦ τοὺς δίνει τὸ Συμβούλιο τῆς Γῆνου, ἐφ' ἑρου ζωῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μάστορες καὶ τοὺς κτίστες καθὼς καὶ δώδεκα ἀκόμα ἄτομα ποῦ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἰσοπέδωσι χώρου (spianata) στὸ Κάστρο, κανεὶς ἄλλος δὲν πρέπει νὰ πληρωθῆ γιὰ τὸ ἔργο αὐτό.

φ.44r Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, nel puoco tempo che siamo dimorati nella fortezza de Thine, che non è stato più di quatro settimane, habbiamo con ogni φ.44v diligenza maggiore riconosciuto 'l recinto di essa fortezza // et havendo ritrovati in mancamento notabile li parapetti di essa, per essere o caduti, o non finiti mai, et oltre l'essere il castello d' alto senza piazza per la ritirata delle artiglierie, se ben vi sia sito da poterla fare con un puoco di spianata, la muraglia di esso castello verso garbino et una buona parte verso ostro è caduta, di maniera che ogni inverno la frenquenza delle pioggie la rovina maggiormente, per essere stata impastata con terra, et essendo anco la scalla del detto castello a fatto distrutta, che non si può per la sua rapidezza salirvi se non stentatamente, e volendo noi remediare et al tutto provvedere a cosi pernicioso disordine, però commandamo a Voi Cl(arissi)mo Ant(oni)o Michel al pre(se)nte Rettore, che debbiare immediate commandare a capi di cento, che debbino fare tante calcare di calcina, quante possa apportar il bisogno di tutte le sudette opere, sicome sono tenuti di fare senza spesa publica et obligare immediatamente la scarpa, giusta gl'ordini foscarenì et molini, et di subito far accomodar tutte le cose bisognevoli soprano(m)i(n)ate per la buona sicurtà di essa fortezza commettendo in oltre, così a Voi come a success(o)ri Vostri che nell'avvenire non dobbiate permettere che esse scarpe siano necessitate mai più a servire a servitij privati ma solo obligate alli publici bisogni et questo in pena de cechini vinticinq(ue) ogni

volta che Voi o success(o)ri Vostri transgrediranno da essa, fatti debitori in Candia et al Balio presente et successori, capi di cento et Protogeri che commandassero alle scarpe servitij privati, di esser privi di cadaun carico, dato dal Cons(iglio)ο di Thine, in vita loro, et anco del medes(i)mo che godessero in tempo della transgressione, obligatosi a porre in opera tanta gente di esse scarpe, qua(n)ta che apporterà il bisogno di essa fabrica, appresso che φ.45r oltre // detta gente che senza publica spesa havente, debbiat pagare li maestri et murari com'è ordinario, et dodeci spezzamonti che per la spianata del castello pigliarete, pagandoli anch'essi come Vi parerà giusto et conveniente et cosi essequirete.

9. Συμπλήρωσι κενῶν στρατιωτικῶν θέσεων:(29 Ἰουνίου 1613)

φ. 45r - v

Περίληψι: Διαπιστώνεται, ὅτι πολλὰς θέσεις στὸν στρατό, μένουں κενές, εἴτε ἐπειτα ἀπὸ θάνατο, εἴτε ἀπὸ προχωρημένη ἡλικία τοῦ προκατόχου, δίχως νὰ καταβάλλεται φροντίδα, νὰ μπαίνουν στὶς θέσεις αὐτὲς νέοι. Ὁ Ἰω. Pasqualigo, δίνει ἐντολὴ στὸν ρέκτορα, νὰ πληροφορηθῆ ἀπὸ τοὺς ἑκατοντάρχους, πόσες θέσεις μένουں κενές, καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ συμπληρωθοῦν. Νὰ σχηματισθῆ ἐπίσης βιβλίο, ὅπου νὰ καταγραφοῦν τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν, ἀλφαβητικῶς καὶ κατὰ ὀμάδα· οἱ ἑκατοντάρχοι, νὰ ἐνημερώνουں στὸ ἐξῆς τὸν ρέκτορα κάθε ἐξάμηνο, σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κενῶν θέσεων. Στὸ βιβλίο ποὺ θὰ σχηματισθῆ, νὰ ἀναγράφονται καὶ ὅλες οἱ συμπληρώσεις θέσεων ποὺ θὰ γίνονται. Ὁ Καπιτάνο, νὰ πάρῃ ἀντίγραφο τῆς διαταγῆς, καὶ νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ της.

φ.45r Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, essendo molto tempo che non sono stati riformati li rolli delle ordinanze, da che senza manco conviene essere vacate molte piazze per morti, vecchi et impotenti et in conseguenza rimaner liberi da simili fattioni molti gioveni di buona attitudine per così necessario s(er)vitio, et volendo noi provvedere a così fatto bisogno, commett(em)ο però a Voi Cl(arissi)mo S(igno)r Antonio Michiel Rettore che immediate con p(re)sente occasione di far le mostre, dobbiate ritrovavi p(re)sente alla banca et di Capo di cento in Capo di cento farvi ap(re)sentare tutte le genti delle Cernide et vedere per cadaun Capo, quante piazze vuode vi si ritroverano, così per occa(sio)ne de' morti, come di vecchi inhabili, per adempimento delli quali descriverete altrettanti gioveni fino al perfetto numero solito descriversi in esse cernide, facendo formare un

libro alfabetado, a squadra per squadra, per descriversi sopra tutti li nomi et cognomi di quelli che saranno rollati in esse squadre, facendo così Voi, come li success(o)ri Vostri, che dalli Capi di cento, ogni mesi sei, siano date in nota, tutte l'evacuazioni delle sue piazze, che in quel tempo potressero restar diminuite o per morte, o per altro accidente, nel qual libro farete accomodar tutte le remissioni che si faranno di novo, obligando anco il Cap(itan)o di φ45v esse cernide a commandar alli capi // di cento, l'esseccutione del p(rese)nte ordine, del quale gli ne darete copia e.t.c.

10. Στρατιωτικοί, συγγενείς ρεκτόρων: (29 'Ιουνίου 1613), φ. 46r-v.

Περίληψη: Παρ'όλο πού οί σχετικοί νόμοι τὸ ἀπαγορεύουν, οί ρέκτορες συνηθίζου νὰ ἐγγράφου συγγενεῖς τους στὸ στρατιωτικὸ σῶμα, πού ἂν καὶ παίρνου μισθό, δὲν ἐμφανίζονται ποτὲ στὶς ἀσκήσεις, οὔτε ἐκτελοῦν ἄλλην ὑπηρεσία. Στὸ ἐξῆς ἀπαγορεύεται ἐγγραφή ὡς στρατιωτικοῦ, ὅποιοι-δήποτε συγγενῆ τοῦ ρέκτορος, μὲ ποινὴ νὰ πληρώση ὁ ρέκτωρ ἀπὸ τὰ δικά του ὅλους τοὺς μισθοὺς πού παίρνου καὶ ἐπὶ πλέον, 4 τζεκίνια γιὰ κάθε μισθοδοσία. Καθένας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς καταγγείλῃ στὸν General in Candia μὲ καταγγελίες μυστικές, ἢ σὲ ἀπουσία του στὸν Capitano Grande. Ἀπαγορεύεται ἐπίσης οἱ στρατιῶτες νὰ ἀσχολοῦνται μὲ ὑπηρεσία στὰ σπίτια τῶν ρεκτόρων.

φ.46r Noi, Giovanni Pasqualigo Proveditor et Inquisitor General in Levante, oltre l'essere vietato dalle leggi, e anco detestanda introductione et incoveniente notabilissimo che da Cl(arissi)mi Rettori sia accostumato di far annotare per soldati et ufficiali nelle compagnie di questo Pressidio suoi congiunti di sangue, o gente della loro fameglia, che tirano le paghe publiche senza far fattioni, non portar spada, nè mai compariti tam poco alla banca, o fare altro debito, et necessario officio spectante al soldato et al carico che tengono di ufficiale, con malissimo essemplio et corruttella grande nell'arte militare, però con l'aut(ori)tà n(ost)ra ter- φ.46r minamo, che da qui inanti, nelle compagnie del // Pressidio di questa fortezza, non possi per qual si voglia causa o inventato colore essere da Cl(arissi)mi Rettori fatti descrivere per soldati o vero ufficiali di qualunque sorte, niuno che habbi dipendenza di sangue, o sia della loro fameglia, sotto pena ad essi Clar(issi)mi Rettori, di pagar del proprio tutte le paghe che havessero quei tali descritti riscosse, et quattro cechini anco più, per ogni pagha, potendo essere accusati con polizze secrete all'Ecc(ellentissimo) G(e)n(e)-

ral in Candia et in sua assenza all' Ill(ustrissi)mo Sig(no)r Cap(i-tan)o Grande, per essere mandati debitori ne' loro conti, proibendo in oltre a cadauno, il potersi servire de soldati in servitij privati, nelle case di essi Cl(arissi)mi Rettori e.t.c.

Dati in Porto di Tine, in galera grossa li 29 Giugno 1613, sti(le) novo.

Gio(vanni) Pasq(ualigo) P(rovedito)r et Inq(uisito)r Gie(ne-ra)l

Marco Ant(oni)o Padaveri
Secretario

Βενετία, 'Ιούνιος 1965

ΝΙΚ. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ
'Ερευνητής τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ινστιτούτου